

Elbától Keletre

A volt szocialista országok alkotmány-preambulumainak összehasonlító vizsgálata

„Arrakis”

1. Bevezetés
2. Alkotmány, alkotmányfejlődés és preambulum
 - 2.1. Alkotmány
 - 2.2. Alkotmánytörténet
 - 2.2.1. A kommunista és szocialista alkotmányok
 - 2.2.2. A rendszerváltozást követő alkotmányok
 - 2.3. Preambulum
 - 2.3.1. A kommunista és szocialista alkotmány-preambulumok
3. Preambulumok összehasonlító vizsgálata
 - 3.1. A vizsgált államok preambulumáról
 - 3.2. Preambulumok vizsgálata formai szempontok alapján
 - 3.2.1. Elnevezés
 - 3.2.2. Terjedelem
 - 3.2.3. Stílus
 - 3.3. Preambulumok vizsgálata tartalmi szempontok alapján
 - 3.3.1. Felhatalmazási klauzula
 - 3.3.2. Célok és elvek
 - 3.3.2.1. Alapjogok
 - 3.3.2.2. Államcélok
 - 3.3.2.3. Individualista és kollektivisták szemlélet
 - 3.3.3. Történelmi narratíva
 - 3.3.3.1. Történelmi elemek szerepe
 - 3.3.3.2. A preambulumokban található történelmi elemek
 - 3.3.3.3. Történelmi elemek alkalmazása
4. Preambulumok az alkotmányi gyakorlatban
 - 4.1. A szocialista alkotmány-preambulumok normativitása
 - 4.2. Jogirodalmi álláspontok a preambulumok normativitásáról napjainkban
 - 4.3. Preambulumok a vizsgált országok alkotmánybírósági gyakorlatában
5. Összegzés
6. Irodalomjegyzék

1. Bevezetés

Az alkotmány a legfontosabb jogi dokumentum egy ország számára. Emiatt sem meglepő, hogy a 2012. január 1-jén hatályba lépett magyar Alaptörvény, amely elődjéhez képest tartalmasabb preambulumbot tartalmaz, okkal keltette fel mind a jogtudósok, mind pedig a közvélemény figyelmét. A témával kapcsolatban megjelent publikációk többsége önmagát a Nemzeti Hitvallást vizsgálta, illetve az Európai Unió tagállamainak preambulumaival végzett összehasonlító elemzéseket.

Szücs Jenő *Vázlat Európa három történeti régiójáról* című könyvében bebizonyította, hogy Nyugat- és Kelet-Európa között egy minőségében inkább a nyugathoz közel álló harmadik történeti régió fejlődött ki. „A gazdasági-, társadalmi-, hatalmi-, szerkezeti vonások, jellegzetességek alapján kirajzolódik egy köztes európai térség, mely régiónak a történelmi kihívásokra adott válaszaiból egy igen sajátos – Európa nyugati és keleti szerkezeti vonásait adaptáló – fejlődési ív írható le.”¹

A preambulumokra vonatkozó legtöbb összehasonlító elemzés az unió szintjén, a tagállamok között történt. Ugyanakkor felvetődik a kérdés, hogy a régiós adottságokból megjelenő különbségek miatt az uniós szinten történő bármilyen összehasonlítás eléri-e a – valóságnak és a tényeknek is megfelelő – kívánt eredményt.

A kérdés az: Vajon a kelet és nyugat között elterülő térség egyedisége a preambulumokban is tükröződik-e? Hazánk és a – fejlettebb – tagállamok közti társadalmi, gazdasági és politikai különbségek, illetve az ezeket előidéző történelmi múltat figyelembe véve az összehasonlítást nem az uniós tagállamok, hanem a hasonló történelmi fejlődést átélő országok – azaz lényegében a volt szocialista országok – alapján vizsgáltam meg.

A vizsgált államok azon volt kommunista és szocialista berendezkedésű európai országok, akik jelenleg az Európai Unió tagjai, illetve azon országok, akik nem az unió tagjai, de jövőjüket az unión belül képzelik el. Ennek fontos állomása, ha az adott ország felvételét kéri az Európai Unióba. Így a vizsgált államok a következők: Albánia, Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Montenegró, Magyarország, Románia, Szerbia, Szlovákia és Szlovénia.²

¹ Szikla Zoltán: Helyünk Európában – a Kelet-Közép-Európa koncepció történelmi gyökerei (Szücs Jenő történelemszemlélete) 2. http://www.echoinn.hu/_user/downloads/szjnft/sziklai_ea.pdf

² Albánia (felvételét kérte az Európai Unióba 2009. április 28.-án), Bulgária (Európai Unió tagja), Csehország (Európai Unió tagja), Észtország (Európai Unió tagja), Horvátország (Csatlakozik az Európai Unióhoz 2013. július 1.), Lengyelország (Európai Unió tagja), Lettország (Európai Unió tagja), Litvánia (Európai Unió tagja), Macedónia (Tagjelölti státusz 2005. december 16.), Magyarország (Európai Unió tagja), Montenegró (Tagjelölti státusz 2010. december 17.), Románia (Európai Unió tagja), Szerbia (Tagjelölti státusz 2012. március 1.),

A vizsgált országok körét nem lehet egy fogalommal lefedni. „Európa régióinak elnevezésén természetesen vitatkozni lehet; a terminológia mindig csak jó-rossz segédeszköz. A Közép- Kelet-Európa vagy Kelet- Közép-Európa megnevezések is ilyenek, nem látok bennük elvi kérdést.”³ A Közép-Kelet-Európa önmagában nem, de a Délkelet-Európa fogalommal kiegészülve a legteljesebben fedi le a vizsgált államok körét.

A dolgozatom célja a vizsgálat szempontjából meghatározott államok alkotmány-preambulumainak összehasonlító elemzése, a köztük található hasonlóságok és különbségek bemutatása, – a lehetőségekhez mérten az okok feltárása – s ha létezik, akkor egyfajta egységes minta keresése. A magyar Alaptörvény R) cikkének (3) bekezdése következtében érdemes röviden kitérni arra, hogy a vizsgált országok alkotmány bevezetőiknek milyen normatív tartalmat tulajdonítanak.

Dolgozatomban e bevezetést követő fejezetben áttekintem az alkotmány fogalmát, majd a térség államainak modern kori alkotmányfejlődését, végül röviden – egyfajta átvezetőként – a kommunista és szocialista alkotmány-preambulumokat mutatom be. Az ezt követő részletesebb elemzés során a vizsgált preambulumokat formai, majd tartalmi szempontok alapján elemzem. Végezetül dolgozatomat a preambulumok normativitása, illetve az alkotmánybíróági ítéletekben megjelenő preambulum tartalom összegzésével zárom. Magyarországon lezajlott alkotmányozás folytán e téma aktualitása kétségtelen, amely egyben új lendületet is adott a preambulumok kutatásának. A dolgozatomnak nem célja az egyes preambulumokat minősíteni semmilyen szempontból, ugyanakkor remélem, hogy e pályamű ösztönzőleg hat, illetve segíti valamiféle vélemény kialakítását.

2. Alkotmány, alkotmánytörténet és preambulum

2.1. Alkotmány

Az alkotmány egy ország legfontosabb jogi és politikai dokumentuma, melynek fogalmára nincs egységesen elfogadott definíció.

A legtöbb meghatározás⁴ „[a] hangsúly eltolódása az alkotmánynak szánt feladat szerint változik.”⁵ „Az alkotmányt egyesek elsődlegesen a jogrend alapjának, mások a

Szlovákia (Európai Unió tagja), Szlovénia (Európai Unió tagja) Forrás:

http://ec.europa.eu/enlargement/countries/index_hu.htm

³ Szűcs Jenő: Európa régiói a történelemben. Bp. 1986. 31.

⁴ lsd.: Bibó István, Kovács István, Takács Imre(Takács Imre: Az alkotmány és az alkotmányosság fogalma. In: Kukorelli István (szerk.): Alkotmánytan I. Bp, Osiris, 2007. 22-23.)

közhatalom gyakorlásához szükséges mércének, megint mások a közösség alapvető értékkatalógusának, vagy az adott közösség jogi alaprendjének tekintik.”⁶

Az alkotmány és alaptörvény közti különbségek elsődlegesen tartalmukban és nem formai oldalról különböznek. Az alkotmány szabályozza „[a]z állam működésének, illetve az állam és polgárai közti viszonyoknak a leglényegesebb vonatkozásait”⁷ míg „az alaptörvények az alkotmányok legfőbb tételeit, alapelveit foglalják magukban [...]”.⁸

Az alkotmány kapcsán akár szűkebb –szigorúan a normaszöveget, azaz alkotmányt, mint alaptörvényt – akár tágabb értelemben – normaszövegen túli elvek, alkotmányosság alapelvei – beszélünk, legfőbb jogi norma jellege minden esetben megkérdőjelezhetetlen.

Az, hogy egy ország írott – vagy kartális –, azaz egy dokumentumba foglalt alkotmánnyal, vagy pedig a törvények és elvek által együttesen képzett „íratlan alkotmánnyal” rendelkezik, az adott ország alkotmányfejlődésétől függ. A vizsgált államok mindegyike kartális alkotmánnyal rendelkezik, melyben nagy szerepe volt a kommunista múlt egységesítő hatásának.

2.2. Alkotmánytörténet

A vizsgált országok nagy része az első világháborút követően vált függetlenné. A két világháború közötti időszakban a térségben Csehszlovákiát kivéve nem alakult ki stabil demokrácia. Ennek ellenére a hosszabb- rövidebb ideig tartó független és demokratikus időszak nagy hatást gyakorolt az egyes államok rendszerváltást követő alkotmányos fejlődésére.⁹

2.2.1. A kommunista és szocialista alkotmányok

A második világháború után a közép- és kelet-európai államok a Szovjetunió befolyási övezetébe kerültek. A demokratikus választások ellenére fokozatosan alakultak ki – több esetben választási csalással – a kommunista ideológiát követő politikai rendszerek. A kommunista hatalomátvételt követően a vizsgált országok államformájában is jelentős

⁵ Csink Lóránt-Fröhlich Johanna: Egy alkotmány margójára. Bp, Gondolat, 2012. 16.

⁶ Uo. 16.

⁷ Szente Zoltán: Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet 1945-2005, 2006, Osiris Kiadó, 555. o. (továbbiakban: Szente (2006a))

⁸ Tomcsányi Móric: Magyar közjog – Alkotmányjog 1926 Királyi Magyar Egyetemi nyomda Bp. 23.

⁹ Szente (2006a) i.m. 115. o.

változás történt. Egyrészt bizonyos országok – Albánia, Bulgária, Jugoszlávia, Románia és Magyarország – esetében a monarchikus államformát felváltotta a köztársasági államforma.

A korábbi, eltérő közjogi fejlődést a kommunista alkotmányok elfogadása egységesítette. A lezajló alkotmányozás fő feladata „[e]lsősorban az volt, hogy legitimálást biztosítson az újonnan kialakult hatalmi monopóliumnak, és a jog eszközeivel is intézményesítse a szovjet típusú hatalomgyakorlás rendszerét”.¹⁰ A népi demokratikus államok alkotmányos fejlődésük során egymáshoz hasonló közjogi megoldásokat alkalmaztak, melynek oka az volt, hogy az 1936-os szovjet, vagy más néven sztálini alkotmányt tekintették mintának. A szovjet államjog útmutatásait követve minden népi demokrácia kartális alkotmányt fogadott el, figyelmen kívül hagyva az államok közjogi sajátosságát. Legkorábban azon országokban fogadtak el új alkotmányt, ahol a kommunisták korán megszerezték a politikai hatalmat. Albániában és Jugoszláviában ez már 1946-ban megtörtént, Romániában és Csehszlovákiában 1948-ban, míg Magyarországon egy évvel később, 1949-ben született új alkotmány. Utolsóként, 1952-ben Lengyelországban iktattak hatályba kommunista alaptörvényt. A Szovjetunióban továbbra is az 1936-os alkotmány volt érvényben, bár a tagköztársaságokban is végigvonult egy alkotmányozási hullám. A fenti felsorolásból is jól kitűnik, hogy a 20. század közepére minden, a Szovjetunió érdekszférájához tartozó ország olyan alkotmányt fogadott el, amely „[l]egfontosabb alapelveiben és államszervezeti megoldásaiban többé-kevésbé mechanikusan követte az 1936-os sztálini alkotmányt.”¹¹

A vizsgált országokban a hatvanas és hetvenes években alkotmányrevíziót hajtottak végre. Az alkotmányrevízióban a Szovjetunió szerepe továbbra is meghatározó volt. Egyrészt az ideológiai megfontolások a Szovjetunióból származtak, másrészt „[a] szovjet államjogi modell továbbra is kötelező volt, bizonyos keretek között a kommunista országok saját alkotmányjogi koncepciókat és nemzeti karakterjegyeket is megjeleníthettek alkotmányaikban.”¹² A nemzeti karakterjegyek ellenére Sente Zoltán véleménye szerint „[a]z érintett államok alkotmányfejlődésében sokkal több a közös vagy hasonló vonás, mint az eltérés [...]”.¹³ Az új csehszlovák alkotmányt 1960-ban fogadták el. Ezt követte az 1963-as Jugoszláv alkotmány, amelyet felülvizsgáltak és többször kiegészítettek, azonban végül 1974-ben új alkotmány elfogadására került sor. Románia elsőször a meglévő alkotmány javításával

¹⁰ Sente Zoltán: A közép- és kelet-európai országok alkotmányfejlődésének fő jellemzői 1945-1989, *Jogtörténeti Szemle*, 2006. 1. szám, 1. o. (továbbiakban: Sente (2006b))

¹¹ Uo. 1. o.

¹² Uo. 5. o.

¹³ Uo. 5. o.

próbálkozott, majd végül 1965-ben új alkotmányt fogadtak el, amit 1974-ben modernizáltak. Bulgária 1971-ben fogadott el új alkotmányt. Magyarország formailag megőrizte az 1949-es alkotmányt, amelyen 1972-ben széleskörű alkotmányreformot hajtottak végre. Lengyelország és Albánia 1976-ban, míg utolsóként a Szovjetunió 1977-ben fogadott el új alkotmányt. Mindegyik alkotmányban továbbra is szerepet kapott az ideológia, a marxista fogalomrendszer, illetve a Szovjetunióval és más szocialista országokkal való különleges kapcsolatra való törekvés. További közös jellemzőjük ezen alkotmányoknak, hogy „[k]ifejezett formában tartalmazták a kommunista párt vezető szerepét [...]”¹⁴, ezáltal egyértelművé tette az elkülönítést a szocialista és a többpártrendszerű demokráciák között.¹⁵

2.2.2. A rendszerváltozást követő alkotmányok

A kommunista rendszerek bukása és az azt követő demokratikus átmenet következtében e térségben is alkotmányos demokráciák alakultak ki. A vizsgált államokat két nagy csoportra oszthatjuk az átmenet jellegét illetően. A balti államokban, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Magyarországon és Szlovéniában a demokratikus ellenzék és a reformkommunisták a kerekasztal-tárgyalások során egyeztették az átmenet szabályait, ezáltal biztosítva a rendszerváltás békés jellegét. A balkáni államok – Albánia, Bulgária, Románia, Horvátország, Szerbia, Macedónia és Montenegró – esetében a rendszerváltás és az alkotmányos fejlődés eltérő utat járt be, melynek oka, hogy „a Balkánon nagyobb volt a kommunizmus legitimációja, a volt kommunisták jelentős mértékben megőrizték a hatalmat”.¹⁶

A Balti államok közülük elsőként Litvánia deklarálta függetlenségét 1990-ben, majd egy évvel később Észtország és Lettország is az önálló államiság útjára lépett.¹⁷ A függetlenség kivívását követően fontos kérdéssé vált a szovjet múlthoz való viszonyulás. Az 1940-ben történt Szovjetunió általi annektálást mind a három balti állam törvénytelennek és a nemzetközi jogba ütközőnek nyilvánította, „[s] ennek következtében a két világháború között fennállt első köztársaságaikkal keresték a jogfolytonosságot.”¹⁸ Az első szabadon választott lett parlament teljes egészében hatályba helyezte az 1922-es alkotmányt. Litvániában 1990-ben szimbolikus lépésként bevezették a két világháború közti alkotmányt, majd 1992-ben

¹⁴ Uo. 5. o.

¹⁵ Uo. 6. o.

¹⁶ Szenté i.m. (2006a). 439.

¹⁷ Uo. 458. o.

¹⁸ Uo. 460. o.

népszavazás révén új alkotmányt fogadtak el,¹⁹ míg az 1992. évi észk alkotmány megalkotása során az alkotmányozó nemzetgyűlés figyelembe vette a szovjet annexiót megelőző alkotmányt is.²⁰ Lengyelországban a többpárti parlamenti viszonyok miatt 1992-ben „kisalkotmányt” fogadtak el, melyet az 1997. évi alkotmány váltott fel.²¹ Csehszlovákiában 1992-ben a cseh és a szlovák törvényhozás is külön alkotmányt fogadott el, majd végül ugyanezen év végén hivatalosan is megszűnt Csehszlovákia.²² A cseh alkotmány megalkotói számára az 1920. évi csehszlovák alkotmány egyfajta mintaként szolgált,²³ míg az 1992-ben megalkotott szlovák alkotmány az önálló szlovák állam első írott alkotmánya lett.²⁴

Magyarországon a rendszerváltozást követő 1989-es alkotmányrevízió teljesen új alapokra helyezte a magyar Alkotmányt, amelyet a 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény váltott fel. Szlovénia történelme során először 1991-ben deklarálta függetlenségét, majd ugyanabban az évben a Szlovén Nemzetgyűlés elfogadta az ország első önálló alkotmányát.²⁵

Albániában a rendszerváltást követő kaotikus évek szimbolikus és tényleges lezárását is jelentette az 1998-ban elfogadott új alkotmány.²⁶ Bulgáriában a Nagy Nemzetgyűlés²⁷, míg Romániában az Alkotmányozó Gyűlés fogadott el új alkotmányt 1991-ben.²⁸ Horvátországban a hatalomváltás békésen zajlott, ellenben a függetlenség kivívása háborúba torkollott. Az 1990. évi horvát alkotmányt az újonnan megalakult parlament fogadta el.²⁹ Az új szerb alkotmányt 2006-ban Szerbia és Montenegró különválása után fogadta el a szerb törvényhozás, amellyel Koszovó jövőjét érintő ENSZ tárgyalásokat megelőzően kívánták kifejezni Szerbia egységes területi integritását.³⁰ A macedón parlament 1991-ben kihirdette a köztársaságot és ezen évben új alkotmányt fogadott el.³¹ Montenegró 2006-ban kikiáltotta függetlenségét, melyet egy év múlva új alkotmány elfogadásával erősítettek meg.³²

¹⁹ Uo. 462. o.

²⁰ Uo. 461. o.

²¹ Uo. 471.; 474. o.

²² Uo. 476-480. o.

²³ Uo. 480. o.

²⁴ Uo. 484. o.

²⁵ Uo. 508-509. o.

²⁶ Uo. 514-515. o.

²⁷ Uo. 503-504. o.

²⁸ Uo. 499-500. o.

²⁹ Uo. 510. o.

³⁰ Juhász József: Új alkotmány Szerbiában <http://www.balkancenter.hu/?page=balesem0610>

³¹ Szente (2006a) i. m. 512. o.

³² Bíró László: Montenegró útja a függetlenséghez, 8-14. <http://www.balkancenter.hu/pdf/elemzes/biro.pdf>

2.3. Preambulum

A preambulum elnevezés a latin 'preambulare' szóból származik, melynek jelentése elől járni.³³ Preambulumot az alkotmányon kívül más jogszabálynál is találhatunk. A preambulum pozíciójánál fogva alkalmas arra, hogy jogi szempontból mellékes, inkább politikai elveket és értékeket tartalmazzon, és egyes esetekben megindokolja az adott dokumentum létrejöttét. A preambulumot – mint ahogy az alkotmányt – egyfajta kettősség jellemez, mivel egyaránt politikai és jogi dokumentumnak is tekinthetjük.

A preambulum formai értelemben része az alkotmánynak. Ezt mutatja az is, hogy ugyanannak a jogalkotónak a terméke, illetve az alkotmány normatív 'főszövegének' megalkotásához és a preambulum módosításához ugyanolyan eljárás szükséges.³⁴

A preambulum tartalmi értelemben „[k]ülönleges státuszú [...] része és nem része az alkotmánynak [...]”.³⁵ Tartalmilag a preambulum akkor része az alkotmánynak – akár jogforrásnak is tekinthető –, ha rendelkezik kötőerővel. Kötőerő hiányában a preambulum – tartalmi értelemben – nem része az alkotmánynak, csupán annak bevezetésére szolgál.³⁶

2.3.1. A kommunista és szocialista alkotmány-preambulumok

Az első világháborút követően létrejövő kommunista alkotmányok „sajátos tartalmú preambulummal bevezetve jelentek meg, amiben a Szovjetunió 1936. évi alkotmánya hozott időleges változást.”³⁷ A szovjet alkotmánygyakorlatot követve a kommunista országok 1948-ig elfogadott alkotmányai nem tartalmaztak preambulumot, majd ezt követően – Románia 1965. évi alkotmányát kivéve – ismét gyakorlattá vált.³⁸

A szocialista érában az alkotmány-preambulumok a szovjet minta, a közös ideológia és fogalomrendszer ellenére sem formai, sem pedig tartalmi elemeiket tekintve nem voltak teljesen egységesek. Varga Csaba felsorolását szűkítve a vizsgált országokra és kiegészítve az albán alkotmány³⁹ preambulumaival a következő megállapításra juthatunk.

³³ Trócsányi László – Sulyok Márton: Preambulum. In Jakab András (szerk.): Az alkotmány kommentárjai. Bp. Századvég, 2009. 84.

³⁴ Csink Lóránt: A preambulum szerepe egyes alkotmányokban. Collega, IX. évf. 2005, 2. szám, 5.

³⁵ Bragyova András: az új alkotmány egy koncepciója. Bp, KJK-Kerszöv, 1995. 29. Idézi Sulyok-Trócsányi i.m. 90.

³⁶ Csink i.m. (2005) 5.

³⁷ Varga Csaba: Preambulumok az alkotmányi gyakorlatban. Iustum Aequum Salutare, VI. 2010/4. 229.

³⁸ Uo. 229.

³⁹ Az európai népi demokráciák alkotmányai (szerk.): Kovács István Bp. 1985 Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 67.

Formai szempontból a preambulumban „többnyire külön cím nélkül, egy vagy több összetett mondatnyi terjedelemben, s kevésbé kötött szerkezetben [...]”⁴⁰, míg néhány preambulumban ettől eltérően jelenik meg.

A tartalmi elemek esetében kirajzolódik egyfajta központi szerkezet, amely a preambulumban többségében megfogalmazásra került.

	Államforma	Társadalmi politikai alap	Történelmi elemzés	Hála SzU iránt	Célkitűzések	Külpolitikai elemek
Albánia NK (1976. XII. 28.)	X	X	X		X	X
CsSzK (1960. VII. 11.)	X	X	X		X	X
Magyar NK (1949. VIII. 20.)		(X)	X	X	X	X
Lengyel NK (1952. VII. 22.)	X	X	X	X	X	X
Román NK (1952. IX. 24.)	X	X	X	X	X	X
JSzSzK (1963. IV. 7.)			X		(X)	

1. táblázat (Forrás: Varga i.m. 230.)

Ezen tartalmi elemek közé tartozik az államforma és „[a] hatalomgyakorlásban résztvevő társadalmi erők [lényegében] a munkásosztály vezető szerepének [...]”⁴¹ meghatározása. A preambulumban legnagyobb részét kitevő történelmi narratíva a függetlenség kivívását, a szocialista forradalom és az abban segédkező Szovjetunió iránti hálát foglalja magába. A célkitűzések, a politika irányvonal, illetve a követendő külpolitikai elvek is meghatározásra kerültek a preambulumban.⁴² E gyakori elemek lényegében megfelelnek a rendszerváltást követően létrejövő alkotmány-preambulumban fő elemeinek (felhatalmazási klauzula, különböző célok és elvek és a történelmi elemek).

⁴⁰ Varga i.m. 229

⁴¹ Uo. 230.

⁴² Uo. 230-231

3. Preambulumok összehasonlító vizsgálata

3.1. A vizsgált államok preambulumáról

A vizsgált országok mindegyike kartális alkotmánnyal rendelkezik. Ennek következtében pontosan megállapítható az a jogi dokumentum, amelynek a bevezetőjét vizsgálni lehet.

Az első fontos megállapítás az, hogy a tizenöt vizsgált államból tizennégy ország – Albánia, Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Magyarország, Montenegró, Szerbia, Szlovákia és Szlovénia – alkotmányában találhatunk preambulumot.

A tizenöt vizsgált állam közül egyetlen ország – Románia – alkotmánya nem rendelkezik bevezetővel. Románia esetében a preambulum hiánya – formai értelemben – egyértelmű, azonban többek között Valentin Constantin véleménye szerint „Románia Alkotmányának 1. (3.) szakasza egy alkotmányos preambulum funkcióit látja el, [mivel] kijelöli a legfőbb értékek egy olyan magját, amelyek minden más érték fölött állnak, és kötelező érvényű iránymutatásként szolgálnak az állami szervek és az állampolgárok számára.”⁴³ Veress Emőd véleménye szerint a román Alkotmányban nincs preambulum, ugyanakkor meglátása szerint szerencsésebb lett volna az Alkotmány 1. szakaszának (3) bekezdésében foglaltakat preambulumba befoglalni.⁴⁴ A Stanomir- bizottság⁴⁵ 2009-ben közzétett jelentésében a preambulummal is foglalkozik. A bizottság értelmezésében az 1. cikkely töltötte be a preambulum szerepét, ugyanakkor „a javasolt módosítással a román alkotmány ténylegesen is kaphat preambulumot, aminek tartalmára vonatkozóan a bizottság az általános értékek mellett [...] a kommunizmus elítélését, a vele való gyökeres szakítást (sőt a totalitarizmus teljes 1938-89 közötti időszakának az elutasítását), valamint az istenhitre [...] való hivatkozást javasolja.”⁴⁶

Ezen tények ismeretében kijelenthetjük, hogy a vizsgált államok preambulum gyakorlata – legalábbis a meglétére vonatkozóan – nagyrészt egységes. Míg az Európai

⁴³ Valentin Constantin. Románia alkotmánya a joguralom nézőpontjából. 7-8 old.

<http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/12constantin.pdf>

⁴⁴ Veress Emőd: Alkotmánymódosítás után. 2. old

http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/mk%202003_4_1_veress.pdf

⁴⁵ Románia elnöke – Traian Băsescu – által felkért jogász professzorok által alkotott „román politikai és alkotmányos rendszert elemző bizottság”, melynek feladata a jelenlegi román közjogi rendszer legfontosabb intézményi problémáinak meghatározása és a javaslatok kidolgozása volt.

⁴⁶ Bakk Miklós: Alkotmánymódosítás Romániában 3.

<http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2009/ProMino09-1-05-Bakk.pdf>

Unióban nem meglepő, ha egy ország alkotmánya nem rendelkezik bevezetővel⁴⁷, addig a közép-kelet-európai és délkelet-európai volt szocialista államok esetében ritka, ha egy ország alkotmányában nem találunk preambulumot.

Néhány vizsgált ország esetében az alkotmánynak több forrása volt, illetve van. Ennek következtében több jogi dokumentum található, ami azt eredményezi, hogy az adott alkotmányos rendszer nem egy, hanem több preambulumot tartalmaz.

Lettország a rendszerváltozás után a két világháború között született alkotmányát léptette életbe, melynek hiányosságát (alapjogi fejezet) egy külön alkotmánytörvényben pótolták. Az alkotmányos joganyag egységesítése 1998-ban történt meg.

A Cseh Köztársaság alkotmányát három egyenrangú alkotmánytörvény alkotja,⁴⁸ melyek közül az *Alapvető Jogok és Szabadságjogok Kartája* és a *Cseh Köztársaság Alkotmánya* elnevezésű alkotmánytörvények rendelkeznek preambulummal.

Magyarországon 2012. január 1-jén hatályba lépett az Alaptörvény és vele együtt Magyarország Alaptörvényének átmeneti rendelkezései is. Az első alkotmánymódosítás következtében Magyarország Alaptörvényének átmeneti rendelkezései is az alkotmányos rendszer részévé váltak. Ennek eredményeképp a magyar alkotmányos rendszer is két preambulumot tartalmaz. Fontos megemlíteni, hogy ezen összehasonlító elemzés során a *Cseh Köztársaság Alkotmánya* elnevezésű alkotmánytörvény és a magyar Alaptörvény *Nemzeti Hitvallás* című preambulumát tekintem a vizsgálat során az egyetlen preambulumnak.

3.2. Preambulumok vizsgálata formai szempontok alapján

3.2.1. Elnevezés

Az elnevezés az egyik legelső formai szempont, ami alapján a preambulumok megkülönböztethetők.

A preambulummal rendelkező tizennégy vizsgált ország közül hat ország esetében figyelhető meg az alkotmány bevezető elnevezése. Négy ország – Albánia, Csehország, Szlovákia és Szlovénia – alkotmány bevezetője a 'Preambulum' elnevezést használja, míg a horvát alkotmány a Történeti Alapok, a magyar Alaptörvény pedig Nemzeti Hitvallás elnevezéssel illeti preambulumát.

⁴⁷ Fekete Balázs: Történeti elemek az EU-tagállamok alkotmány-preambulumaiban. In: Lamm Vanda, Majtényi Balázs, Pap András László (szerk.): Preambulum az alkotmányokban. Bp, Complex, 2011. 40.

⁴⁸ Alapvető Jogok és Szabadságjogok Kartája, Cseh Köztársaság alkotmánya és az 1993/4. sz. Kiegészítő Alkotmánytörvény

A horvát és a magyar alkotmány preambuluma az elnevezése egyedinek számít a vizsgált régió többi alkotmány-preambulumaéhoz viszonyítva.

3.2.2. Terjedelem

A volt szocialista országok alkotmány preambulumaik terjedelme között jelentős különbséget tapasztalhatunk.

Ország	Szavak száma
Horvátország	503
Magyarország	464
Lengyelország	238
Macedónia	186
Montenegró	140
Csehország	126
Albánia	105
Észtország	93
Szlovákia	90
Litvánia	84
Bulgária	73
Szerbia	62
Szlovénia	52
Lettország	12

2. ábra - Preambulumok terjedelme

Arra vonatkozóan, hogy mikortól számít egy preambulum terjedelmesnek, nem létezik egységes álláspont. Az azonban megállapítható, hogy Horvátország, Lengyelország és Magyarország alkotmány-preambulumaik terjedelme messze felülmúlja a többi vizsgált állam alkotmány-bevezetőjének hosszát.

Fontos, hogy a terjedelem alapján nem lehet egy preambulumot minősíteni. „Önmagában nem tekinthető sem jónak, sem rossznak, ha egy preambulum hosszú. A terjengősség, a dagályosság azonban inkább árt az alkotmány tiszteletének, mintsem használ. Másrészt a rövid alkotmányos bevezetők nem kevésbé ünnepélyesek.”⁴⁹

⁴⁹ Paár Ádám: Európa preambulumai. In: Antal Attila, Novák Zoltán, Szentpéteri Nagy Richárd (Szerk.): Az alkotmány arca. Bp, L'Harmattan, 2011. 116.

3.2.3. Stílus

A preambulum helyzetéből és funkciójából adódóan lehetőség van arra, hogy stílusát tekintve eltérjen a jog szigorú nyelvi megfogalmazásától. A semleges és kimért stílusú preambulumokra az értéksemlegesség és a szókészlet érzelemmentessége, míg a másik csoportra a preambulum ünnepélyes és emelkedett hangvételi megfogalmazása, érzelmet tükröző kifejezések használata jellemző.

A vizsgált preambulumokat a stílusuk alapján három csoportra oszthatjuk. Az albán, cseh, észt, lengyel és a magyar alkotmány-preambulum hangvétele ünnepélyes és emelkedett, míg a lett és a szerb preambulum stílusa személytelen és semleges. A bolgár, horvát, litván, macedón, montenegrói, szlovák és szlovén preambulumra egyes esetekben jellemző a személyes hangvétel, ugyanakkor az összképet tekintve a hivatalos kifejezésmód és az értéksemlegesség jellemző.

3.3. Preambulumok vizsgálata tartalmi szempontok alapján

A preambulum egyes tartalmi elemeinek az „elhatárolása nem minden esetben lehetséges, a felhatalmazásra, az államecélokra, valamint a nemzet történetére vonatkozó szövegrészek szorosan összekapcsolódnak, egymással logikai kapcsolatban állhatnak.”⁵⁰ Jó példa erre a lengyel alkotmány preambuluma, amelyben a történeti elem – „[n]em felejtve azon idők keserű tapasztalatait, amikor az alapvető jogokat és szabadságokat Hazánkban megsértették [...]”⁵¹ – lényegében megindokolja és egyben meg is megerősíti az alapvető jogok fontosságát.⁵²

3.3.1. Felhatalmazási klauzula

A felhatalmazási klauzula „az alkotmányozó hatalom legitimációjára való hivatkozás.”⁵³, melynek feladata a jogalkotói hatalom eredetének és terjedelmének meghatározása. Csink Lóránt megfogalmazása szerint „a felhatalmazásra vonatkozó szövegrész határozza meg azt a jogalapot, amely feljogosítja az alkotmányozót az alkotmány megalkotására és

⁵⁰ Csink i.m. (2005) 6.

⁵¹ Trócsányi László – Badó Attila.: Nemzeti alkotmányok az Európai unióban. Bp, Complex, 2005. 523.

⁵² Csink i.m. (2005) 7.

⁵³ Kukorelli István-Máthé Gábor: közjogi értékeink a preambulumban In: Lamm Vanda, Majtényi Balázs, Pap András László (szerk.): Preambulum az alkotmányokban. Bp, Complex, 2011. 10.

elfogadására.”⁵⁴ Minden esetben a mandátum megléte lényeges eleme a preambulumnak, mivel legitimálja az alkotmány megalkotását.⁵⁵

A legitimáció jelentősége és hangsúlyozása nem a modern kor terméke, erre jó példa Hammurapi törvénykönyvének bevezetője, melyben a király isteni eredetét hangoztatva kívánt legitimációs alapot biztosítani törvénykönyvének, illetve Platón is a ’bevezetés’ legitimáló jellegét hangsúlyozta Törvények című művében.⁵⁶ A felvilágosodást megelőzően „[a]z adott normát Isten kegyelméből és a király akaratából bocsátották ki.”⁵⁷, ezáltal legitimációs alapot biztosítva a kihirdetett törvénynek. A felvilágosodást követően a népszuverenitás elve alapján „[a]z alkotmány megalkotására csak a nép adhat felhatalmazást, a modern alkotmányok következetesen ezt alkalmazzák.”⁵⁸ Egyes országokban a nép nem csak közvetve, – az alkotmányozó gyűlés, illetve a parlament képviselőinek megválasztása által – hanem népszavazás formájában közvetlenül is részt vesz az alkotmányozás folyamatában, így biztosítva nagyobb legitimitást az alkotmánynak.

A vizsgált országok jelentős többségénél – Albánia, Bulgária, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Montenegró és Szlovákia – a felhatalmazás a népszuverenitás elvére épül, ennek ellenére nem ez az egyetlen, amire egy alkotmány legitimitását alapozni lehet. Bizonyos országok esetében „[a]z alkotmány megalkotását egy forradalom vagy egy új állam létrejötte teszi szükségessé, ilyen esetekben az alkotmányozó ezekből a történeti tényekből eredezteti felhatalmazását”.⁵⁹ A macedón⁶⁰ és szlovén alkotmány-preambulum esetében az évszázados küzdelem az, amelyből az alkotmányozó részben felhatalmazását eredezteti. A történeti elemek mellett az alkotmányozó bizonyos célokból és értékekből is származtathatja felhatalmazását. Észtország⁶¹, Horvátország⁶², Szlovákia⁶³ és Szlovénia⁶⁴ alkotmány-preambulumban a nép mellett a

⁵⁴ Csink i.m. (2005) 6

⁵⁵ Uo. 6

⁵⁶ Sulyok-Trocsányi i.m. 625 o.

⁵⁷ Csink i.m. (2005) 7.

⁵⁸ Uo. 7.

⁵⁹ Uo. 6

⁶⁰ „Kiindulásként a macedón nép történelmi, kulturális, szellemi és az állami lét öröksége és évszázadokig tartó küzdelmük a nemzeti és szociális szabadságért és a saját államuk megteremtéséért, és kiváltképp a Krushevo Köztársaság állami létének és törvényességének és a Szabad Macedón Nép Antifasiszta Gyűlés történelmi határozata, a Szövetségi Jugoszlávián belüli Macedón állam mint szuverén köztársaság alkotmányos és törvényes kontinuitásával együtt, és az 1991. szeptember 8-i referendumban a Macedón Köztársaság állampolgárainak szabadon nyilvánított akarata [...] a Macedón Köztársaság Parlamentje elfogadja a Macedón Köztársaság Alkotmányát.”

⁶¹ „Rendíthetetlen hittel és tántoríthatatlan akarattal az államiság megőrzése és fejlesztése iránt, mely az észt népnek a nemzeti önmeghatározás iránti elvitathatatlan jogán alapul [...] az észt nép [...] az 1992. június 28-án tartott népszavazás által a következő Alkotmányt fogadta el:”

⁶² „Kiindulva a felsorolt történelmi tényekből, valamint a jelenlegi világ általánosan elfogadott alapelveiből, az elidegeníthetlenség és oszthatatlanság, átruházhatatlanság és örökös jogát a horvát nép önrendelkezésére és az

nemzeti önmeghatározásból, illetve önrendelkezéséből, míg a szlovén preambulumesetében meghatározott „az alapvető emberi jogokból és szabadságokból” kiindulva alkotják meg az állam alkotmányát.

Csink Lóránt szavai szerint „[a] felhatalmazás legitimálja az alkotmányt és az alkotmányozót [...]”⁶⁵ Az alkotmányozó, illetve Sulyok Márton és Trócsányi László megfogalmazásában az önmeghatározás – „azaz annak leszögezése, hogy »ki« alkotja a jogot.”⁶⁶ – a preambulum egyik legfontosabb tartalmi eleme. Az önmeghatározás megfogalmazása történhet konkrét, jogilag pontos, illetve fiktív módon is. A konkrét és jogilag pontos meghatározás során az alkotmányozó egyértelműen és a tényeknek megfelelően jelenik meg a preambulumban. Bulgária⁶⁷, Csehország⁶⁸, Lettország⁶⁹, Macedónia⁷⁰, Montenegró⁷¹, Szlovákia⁷² és Szlovénia⁷³ alkotmány- preambulumaiban pontosan megtalálható az alkotmányozó. A fiktív önmeghatározás esetében a preambulumban szereplő alkotmányozó szimbolikusan van rögzítve. Albánia⁷⁴, Észtország⁷⁵, Horvátország⁷⁶, Lengyelország⁷⁷, Litvánia⁷⁸, Magyarország⁷⁹ és Szerbia⁸⁰ esetében az önmeghatározás fiktív,

állami szuverenitására [...] Tiszteletben tartva a horvát nép és valamennyi állampolgárának a szabad választásokon megingathatatlanul kifejezett szabad akaratát [...]”

⁶³ „Mi, a szlovák nemzet, [...] a nemzetek önrendelkezésének természetes jogából kiindulva [...]”

⁶⁴ „A Szlovén Köztársaság szuverenitásáról és függetlenségéről szóló Alapvető Alkotmányos Chartából, az alapvető emberi jogokból és szabadságokból és a szlovén nemzet önrendelkezéséhez való örökös jogából; és abból a történelmi tényből eredően, hogy mi, szlovének felszabadulásunkért folytatott évszázados küzdelmeinkkel megalapoztuk önazonosságunkat és kijelentettük államiságunkat, a Szlovén Köztársaság Nemzetgyűlése ezennel elfogadja a Szlovén Köztársaság Alkotmányát.”

⁶⁵ Csink i.m. (2005) 8.

⁶⁶ Sulyok-Trócsányi i.m. 91.

⁶⁷ „Mi, a Hetedik Nagy Népgyűlés népképviselői, abban a törekvésünkben, hogy a bolgár nép akaratát fejezzük ki, [...] elfogadjuk ezt az **alkotmányt.**”

⁶⁸ „Mi, a Cseh Köztársaság állampolgárai Csehországban, Morvaországban és Sziléziában [...] szabadon megválasztott képviselőink által a Cseh Köztársaság következő alkotmányát fogadjuk el.”

⁶⁹ „Lettország népe, a szabadon választott Alkotmányozó Gyűlés elfogadta a következő Állami Alkotmányt:”

⁷⁰ „[...] a Macedón Köztársaság Parlamentje [...]”

⁷¹ „Ered: azon **elhatározásból**, hogy Montenegró polgárai 2006. május 21-i referendumban kinyilvánítják, hogy Montenegró független és szuverén államában éljenek; [...] a Montenegrói Köztársaság Alkotmányozó Gyűlése, 2007-ben a második szabályos ülésének harmadik ülésén, 2007. október 19-én elfogadja a Montenegrói Köztársaság Alkotmányát.”

⁷² „mi, a Szlovák Köztársaság polgárai választott képviselőink útján a következő alkotmányt fogadtuk el:”

⁷³ „[...] a Szlovén Köztársaság Nemzetgyűlése [...]”

⁷⁴ „Mi, Albánia népe, [...] létrehozzuk ezt az Alkotmányt.”

⁷⁵ „[...] az észt nép [...] az 1992. június 28-án tartott népszavazás által a következő Alkotmányt fogadta el:”

⁷⁶ „[...] a horvát nép és valamennyi állampolgárának [...]”

⁷⁷ „[...] mi, a Lengyel Nemzet – a Köztársaság valamennyi állampolgára, [...] ezennel megalkotjuk a Lengyel Köztársaság Alkotmányát mint az Állam alaptörvényét [...]”

⁷⁸ „A litván nemzet, amely [...] az újjászületett litván állam polgárainak akaratából elfogadja és deklarálja a Litván Köztársaság Alkotmányát.”

⁷⁹ „MI, A MAGYAR NEMZET TAGJAI, az új évezred kezdetén, felelősséggel minden magyarért, kinyilvánítjuk az alábbiakat: [...] Alaptörvényünk jogrendünk alapja: szerződés a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között. Élő keret, amely kifejezi a nemzet akaratát [...]”

⁸⁰ „[...] Szerbia polgárai [...]”

mivel az alkotmányt nem maga a nép vagy nemzet, hanem a parlament vagy alkotmányozó gyűlés alkotta meg.

Az önmeghatározás egyik fontos szerepe a nemzet fogalmának definiálása.⁸¹ Az, hogy egy ország a kulturális vagy pedig a politikai nemzet fogalmán alapul, függ az adott ország nemzetiségi viszonyaitól, az alkotmányozó hatalom ideológiájától, illetve attól, hogy mit szándékozik kifejezni az adott definiálás által.

Ha egy állam kulturális nemzetként határozza meg magát, abban az esetben „az adott állam határain kívül élők is az adott többségi/tituláris nemzethez tartoznak, de egyben azt is jelenti, hogy az állam területén élő kisebbségek nem tartoznak az adott nemzethez.”⁸²

Bulgária⁸³, Észtország⁸⁴, Litvánia⁸⁵, Macedónia⁸⁶, Magyarország⁸⁷, Szlovákia⁸⁸ és Szlovénia⁸⁹ preambuluma a kulturális nemzet fogalmán alapul.

„A politikai nemzetmeghatározás az egy államban élőket tekinti a nemzet tagjainak, így az adott állam területén élő összes – etnikai, nemzeti hovatartozástól függetlenül – állampolgár tagja a nemzetnek, viszont a többségi, tituláris nemzettel »rokon« határokon kívül élők nem tartoznak az adott nemzethez.”⁹⁰ Politikai nemzetként definiálta magát Albánia, Csehország, Lengyelország, Lettország⁹¹, Montenegró⁹² és Szerbia.

Annak ellenére, hogy az alkotmányozó a nemzetfogalom által egyértelműen meghatározta, hogy kiket tekint a nemzet tagjainak, egyes esetekben éppen az ő megfogalmazása következtében kizárt nemzetfogalmat valamely módon beemel a preambulumba. Lengyelország esetében az alkotmány bevezetője meghatározza, hogy „[a] lengyel nemzet a Köztársaság valamennyi állampolgára. Ez egyértelmű politikai nemzetre történő utalás, ugyanakkor tartalmazza a »közösséget vállalva világban szétszóródott honfitársainkkal« fordulatot is, így a nemzet másik értelmezését sem hagyja figyelmen

⁸¹ Sulyok-Trócsányi i.m. 92.

⁸² Kántor Zoltán: Hamis dichotómia. Politika/kulturális nemzet. 80. <http://www.mtaki.hu/data/files/198.pdf>

⁸³ „[...] a bolgár nép [...]”

⁸⁴ „[...] az észt nép [...]”

⁸⁵ „A litván nemzet, [...]”

⁸⁶ „[...] Macedónia a macedón nép nemzeti államaként megalakult [...]”

⁸⁷ „MI, A MAGYAR NEMZET TAGJAI, [...]”

⁸⁸ „Mi, a szlovák nemzet, [...]”

⁸⁹ „[...] mi, szlovének [...]”

⁹⁰ Kántor i.m. 80.

⁹¹ „Lettország népe [...]”

⁹² „[...] Montenegró polgárai [...] mi, mint szabad és egyenlő állampolgárok, a nép és nemzetiségek tagjai, akik Montenegróban élnek [...]”

kívül.”⁹³ Magyarország preambuluma a kulturális nemzet fogalmán alapul, ennek ellenére nem hagyja figyelmen kívül a másik, azaz a politikai nemzet értelmezését sem.”⁹⁴

Horvátország nemzetfogalmának megállapítása összetettebb, mint a többi vizsgált állam esetében. Horvátország preambulumban⁹⁵ egyaránt megtalálható mind a kulturális, mind pedig a politikai nemzetre való hivatkozás.

3.3.2. Célok és elvek

A preambulumban megfogalmazott célok és elvek „meghatározzák az állam alapvető céljait és azokat az elveket, melyeket az állam magára kötelezőnek ismer el.”⁹⁶ Az, hogy egy országban, a preambulumban szereplő célok és alkotmányi értékek mennyire hatnak az adott állam jogrendszerére, nagymértékben függ az adott ország jogdogmatikai szemléletétől, illetve az alkotmánybíróági gyakorlattól. A preambulomot akár normatív tartalmú jogforrásnak akár retorikai díszítő elemnek tekintjük lényegében a benne felsorolt tartalmi elemek tükrözik az alkotmány, azaz „[a] későbbi normaszöveg szellemiségét, alapvető tartalmát, alapelveit.”⁹⁷

A célok és elvek szempontjából Románia alkotmánya a preambulum hiánya miatt, míg a lett alkotmány bevezetője a tartalmi elemek hiánya miatt nem vizsgálható. A többi tizenhárom ország esetében az alkotmány bevezetője tartalmaz több-kevesebb célt és értéket.

Fontos leszögezni, hogy a továbbiakban részletesen felsorolt elemeken túl az alkotmányozó akarata által egyes sajátos elemek is kifejezésre kerülhetnek preambulumban. Például a bolgár alkotmány-preambulumban a humanizmusra, míg a magyar Alaptörvény preambuluma a biztonság, a rend vagy épp a családra történő utalás meglétével különbözik a többi vizsgált preambulumtól. Ezen elemek az egyes preambulumok szemszögéből nézve fontosak, de összehasonlításuk lényegében egyediségük miatt nem lehetséges, illetve a vizsgálat szempontjából nem is releváns.

⁹³ Ewa poplawska: Az Alkotmány preambuluma: a Lenygel Köztársaság új értékrendjének kifejezője. In: Lamm Vanda, Majtényi Balázs, Pap András László (szerk.): Preambulum az alkotmányokban. Bp, Complex, 2011. 85.

⁹⁴ „A velünk élő nemzetiségek a magyar politikai közösség részei és államalkotó tényezők.”

⁹⁵ „[...] ezennel megalakult a Horvát Köztársaság, mint a horvát nép nemzeti állama és a nemzeti kisebbségek állama [...]”

⁹⁶ Csink i.m. 7.

⁹⁷ Sulyok-Trócsányi i.m. 93.

3.3.2.1. Alapjogok

Az alapjogok kialakulását alapul véve három különböző generációs jogcsoportot különböztet meg a jogi szakirodalom.

Az első generációs vagy klasszikus alapjogokhoz az állampolgárok egyenjogúsága mellett a személyhez fűződő jogok és a politikai jogok tartoznak. Ezen szabadságjogok a francia forradalom, illetve annak eszméit 'szalonképesebbé' tevő 1831. évi belga alkotmány hatására terjedtek el az egyes alkotmányokban.⁹⁸

Az emberi jogok második generációja a gazdasági, szociális és kulturális jogok. A 19. század végén a *Rerum novarum* című pápai enciklika veti fel az említett jogok fontosságát, míg „klasszikus példaként [...] a Német Birodalom 1919-ben elfogadott weimari – szociális – alkotmányát”⁹⁹ szokták említeni. A második generációs jogok érvényesüléséhez „nem elegendő az állam tartózkodása, be nem avatkozása, hanem éppen ellenkezőleg [...]”¹⁰⁰ érvényesülésük feltétele az állam aktív jelenléte, beavatkozása.

A harmadik generációs jogok a 70- és 80-as évek végén jelentek meg, melyet szolidaritási jogoknak is neveznek. „Közjük tartozik a fejlődéshez, a békéhez, az egészséges környezethez, valamint az emberiség közös örökségéből való részesedéshez való jog.”¹⁰¹ A második generációs jogokhoz hasonlóan e jogok esetében is az állam feladata azok biztosítása és megvalósítása.

	Szabadság	Egyenlőség/ egyenjogúság	Emberi jogok	Emberi méltóság	Tolerancia
Albánia	X		X	X	X
Bulgária	X	X	X	X	X
Csehország	X	X	X	X	
Észtország	X				
Horvátország	X	X			
Lengyelország	X			X	
Litvánia	X				
Macedónia	X	X	X		
Magyarország	X			X	(X)
Montenegró	X	X	X		X
Szerbia		X			

⁹⁸ Sári 18, 37

⁹⁹ Sári 19.

¹⁰⁰ Sári 19

¹⁰¹ Sári 24

Szlovákia	X				
Szlovénia	X		X		

3. táblázat - Első generációs jogok

A legtöbb vizsgált ország – Albánia, Bulgária, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Litvánia, Macedónia, Magyarország, Montenegró és Szlovákia – alkotmány-preambulumban a szabadsághoz, a szabad élethez való jog garantált és érinthetetlen érték, míg az észt és a szlovén preambulumban a szabadság, mint az állam alapja jelenik meg. A magyar alaptörvény preambulumban az egyén szabadságát hangsúlyozó kitétel – „[a]z egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki.” – szokatlan a többi ország megfogalmazásához viszonyítva, mivel az egyén szempontjából szűkítő módon ismeri el annak szabadságát. A vizsgálható országok közül egyedül a szerb alkotmány preambuluma nem tartalmaz 'szabadságra' vonatkozó utalást.

Az egyenlőség, illetve egyenjogúság, mint első generációs jog ma már nélkülözhetetlen eleme a demokratikus országoknak. A tizenhárom vizsgálható preambulumból hat tartalmazza az említett elvet. Bulgária az egyenlőséget mindenkire vonatkozó általános emberi értéknek, míg a cseh alkotmány preambuluma „a Cseh Köztársaságot [...] egyenjogú és szabad állampolgárok [...]”¹⁰² hazájának tekinti. Horvátország¹⁰³, Macedónia¹⁰⁴, Montenegró¹⁰⁵ és Szerbia¹⁰⁶ alkotmányának preambuluma szintén tartalmazza az egyenlőség, illetve egyenjogúság elvét, ugyanakkor e négy ország preambulumban a nemzetiségek egyenjogúságának erőteljesebb hangsúlyozása is megfigyelhető. Az egyes preambulumok pontosan meghatározzák, hogy kiket tekintenek kisebbségnek. A horvát huszonkettő, a montenegrói öt, míg a macedón alkotmány-preambuluma négy nemzetiséget sorol fel, ugyanakkor e három ország esetében az 'és mások', illetve a szerb alkotmány preambulumban található „minden polgár és etnikai közösség” kifejezés kiterjeszti az egyenjogúság és egyenlőség elvét azokra a kisebbségekre is, akikről a preambulumban nem tesz említést.

Az emberi jogok „az általános emberi léthez kapcsolódó jogok”¹⁰⁷, amelyek minden embert születésétől fogva megilletnek, hat preambulumban került megfogalmazásra. Az

¹⁰³ „[...] [nemzeti kisebbségek] és mások, akiknek a horvát nemzetiségű állampolgárokkal együtt biztosított az egyenjogúság [...]”

¹⁰⁴ „[...] az állampolgároknak teljes egyenlőség és örökös együtt élés biztosított a macedón néppel, albánoknak, törököknek, vlachoknak, románoknak és más nemzetiségeknek, akik a Macedón Köztársaságban élnek [...]”

¹⁰⁵ „[...] egyenlő állampolgárok, a nép és nemzetiségek tagjai, akik Montenegróban élnek [...] és mások [...]”

¹⁰⁶ „[...] minden polgár és etnikai közösség egyenjogúságából kiindulva [...]”

¹⁰⁷ Sári János: Alapjogok. Alkotmánytan II. Budapest, Osiris, 2004. 30.

emberi jogok garantálása és tiszteletben tartása, mint cél jelenik meg az albán¹⁰⁸, a cseh¹⁰⁹ és macedón¹¹⁰ alkotmány preambulumaiban. Bulgária¹¹¹ a legmagasabb elvéként, Montenegró, mint alapvető érték, míg Szlovénia alkotmány-preambuluma részben az alapvető emberi jogokból eredezteti államiságát.

Az emberi méltóságra öt ország alkotmány-preambulumban találhatunk utalást. Az albán alkotmány preambulumban az emberi méltóságot célként határozta meg az alkotmányozó, míg a Nemzeti Hitvallásban található megfogalmazás az emberi méltóságot az emberi lét alapjának tekinti.¹¹² Az emberi méltóság Bulgária, Csehország és Lengyelország¹¹³ alkotmány-preambulumaiban értékként jelenik meg.

A tolerancia türelmességet jelent mások véleménye, vallása, világnézete, etnikai vagy nemzeti hovatartozása iránt. Albánia, Bulgária és Montenegró alkotmány-preambulumban a tolerancia alapvető értékként jelenik meg. A Nemzeti Hitvallás esetében is fellelhető a tolerancia szellemisége – „Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait.” és a „Tiszteljük más népek szabadságát és kultúráját [...]” – annak ellenére, hogy az alkotmányozó nem használja a tolerancia fogalmát.

	Szolidaritás	Jólét
Albánia	X	X
Bulgária		
Csehország	X	
Észtország		
Horvátország		X
Lengyelország	X	
Litvánia		
Macedónia		X
Magyarország	X	X
Montenegró		
Szerbia		

¹⁰⁸ „[...] az alapvető emberi jogok [...] garantálásának elhatározásával, [...] az emberi méltóság és az emberi lét védelmének az ígéretével [...]”

¹⁰⁹ „[...] eltökélten, hogy építeni, védeni és fejleszteni fogjuk a Cseh Köztársaságot az emberi méltóság és szabadság érinthetetlen értékeinek szellemében [...] mint olyan [...] államot, amely az emberi jogok tiszteletben tartásán és a polgári társadalom alapjain nyugszik [...]”

¹¹⁰ „az emberi jogok [...] garantálása”

¹¹¹ „[...] legmagasabb elvvé emelvén a személyiség jogait, annak méltóságát és biztonságát [...]”

¹¹² „Valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság.”

¹¹³ „Felhívunk mindenkit, aki alkalmazni fogja a jelen Alkotmányt a Harmadik Köztársaság érdekében, hogy tartsa tiszteletben az ember vele született méltóságát, [...] mint a Lengyel Köztársaság megrengethetetlen alapjait.”

Szlovákia		
Szlovénia		

4. táblázat - Második generációs jogok

A második generációs jogok közül a szolidaritásra és jólétre vonatkozóan tartalmaznak utalást a vizsgált preambulumok. A szolidaritás elvét az albán és a lengyel¹¹⁴ alkotmány-preambuluma pontosan tartalmazza, míg a cseh alkotmány preambulumban¹¹⁵, illetve a Nemzeti Hitvallásban¹¹⁶ a szolidaritásra utaló kifejezéseket találhatunk.

A vizsgált országok közül három ország – Albánia, Horvátország¹¹⁷ és Macedónia¹¹⁸ – alkotmány-preambulumban szerepel célként a jólét kifejezés, míg a magyar Alaptörvényben¹¹⁹ a jó élet elérése kerül megfogalmazásra.

	Béke	Fejlődés	Környezet védelem
Albánia	X		
Bulgária	X		
Csehország		X	X
Észtország	X	X	
Horvátország		X	
Lengyelország			
Litvánia			
Macedónia	X	X	
Magyarország			X
Montenegró	X		X
Szerbia			
Szlovákia		X	
Szlovénia			

5. táblázat - Harmadik generációs jogok

¹¹⁴ „Felhívunk mindenkit, aki alkalmazni fogja a jelen Alkotmányt a Harmadik Köztársaság érdekében, hogy tartsa tiszteletben [...] a másokkal vállalt szolidaritás kötelezettségét mint a Lengyel Köztársaság megrengethetetlen alapjait.”

¹¹⁵ „[...] mint olyan egyenjogú és szabad állampolgárok hazáját, akik tudatában vannak másokkal szembeni kötelezettségeiknek és felelősségüknek a közösség iránt [...]”

¹¹⁶ „Valljuk az elesettek és a szegények megsegítésének kötelezettségét.”

¹¹⁷ „[...] ösztönzi állampolgárainak gazdasági és kulturális fejlődését és szociális jólétét [...]”

¹¹⁸ „[...] gazdasági jólétről való gondoskodás [...]”

¹¹⁹ „Valljuk, hogy a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése.”

A békére való törekvést, illetve annak garantálását az észt és macedón alkotmányozók szükségesnek tartották a preambulumaikban rögzíteni, míg az albán, a bolgár és a montenegrói alkotmányozók a békét, mint általános és alapvető értéket fogalmazták meg. Érdekes, hogy a háború borzalmait a közeljövőben megtapasztaló országok – Horvátország, Szerbia és Szlovénia – alkotmány-preambulumaikban nem található meg e harmadik generációs jog.

A fejlődéshez való jog nehezen értelmezhető alapjog. „Nem definiálható pontosan, mire köteles az állam azon túl, hogy pozitív lépéseket kell tennie (»megfelelő nemzeti fejlesztési politika kidolgozása, amelynek célja az egész lakosság és valamennyi egyén jólétének folyamatos növelése«)[...].”¹²⁰ Kardos Gábor véleménye szerint a fejlődéshez való jog „sokkal inkább lehet a civil társadalom önszervező közösségeit segítő program és jogi ideológia, mint alanyi jog.”¹²¹ A társadalmi, gazdasági, kulturális, illetve szellemi fejlődésre vonatkozó elemeket az észt¹²², horvát¹²³, macedón¹²⁴, szlovák¹²⁵ és a cseh¹²⁶ alkotmány preambulumaiban találhatunk

Az egészséges környezethez való jog, a természet védelme sajátos viszonyú „[harmadik] generációs alkotmányos alapjog, amelynek jellege vitatott, s amelyet még csak kevés kortárs alkotmány tartalmaz.”¹²⁷ Sári János megállapítása a vizsgált országok preambulumaiba is helytálló, mivel a tizenhárom preambulumból csak a cseh¹²⁸, a magyar¹²⁹ és a montenegrói¹³⁰ alkotmány- bevezetőben található a természet védelmére, illetve a fenntartható fejlődésre vonatkozó utalás.

¹²⁰ Kardos Gábor: Kinek van joga a fejlődéshez? 5. http://www.esely.org/kiadvanyok/1990_5/kinekvanjoga.pdf

¹²¹ Uo. 5.

¹²² „[...] biztosítja a társadalmi fejlődést, valamint a jelen és a jövő generációk általános fejlődését [...]”

¹²³ „[...] ösztönzi állampolgárainak gazdasági és kulturális fejlődését és szociális jólétét [...]”

¹²⁴ „[...] a szociális igazságról, gazdasági jólétről és az egyéni és a közösségi életben való boldogulásról való gondoskodás [...]”

¹²⁵ „[...] a szellemi kultúra és a gazdasági prosperitás fejlesztésére törekedve [...]”

¹²⁶ „[...] eltökélten, hogy közösen őrizzük és fejlesztjük az örökölt természeti és kulturális, anyagi és szellemi javakat [...]”

¹²⁷ Sári i.m. 287.

¹²⁸ Lsd. 126. lábjegyzet

¹²⁹ „Vállaljuk, hogy örökségünket, [...] a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.”

¹³⁰ „[...] abból a **meggyőződésből**, hogy az állam felelős a természet, az ép környezet, a fenntartható fejlődés [...] megőrzéséért; [...]”

3.3.2.2. Államcélok

„Az alkotmányban rögzített államcélok és az állam alkotmányban megállapított kötelességei egyaránt kötik az államot.”¹³¹ Ádám Antal szerint „az államcélok szélesebb mozgásteret jelentenek a jogalkotó és végrehajtó szervek számára [...]”¹³², mint a köteleességek. Az adott ország gyakorlatától függ, hogy a preambulumba foglalt államcélok deklaratív jellegűek, vagy pedig normatív rendelkezésnek kell tekinteni, amely meghatározza, hogy az államnak hosszútávon mely fő irányokat kell követnie.

	Igazság/ Igazságosság	Államra vonatkozó meghatározások				Külpolitikai elem	Nemzeti és állami egység	Jövőre vonatkozó célok
		Demokratikus	Jogállam	Szuverén	Független			
Albánia	X	X	X			X	X	
Bulgária	X	X	X				X	
Csehország		X	X			X		
Észtország	X		(X)					X
Horvátország		X		X	X			
Lengyelország	X	X		X	X	X		X
Litvánia	X		X		X			
Macedónia	X	X	X	X	X			
Magyarország	X	X				X	X	X
Montenegró	X	X	X	X	X	X		
Szerbia				X			X	
Szlovákia						X		
Szlovénia				X	X			

6. táblázat - Államcélok

Az igazság és igazságosság kifejezés különféle értelemben tűnik fel az egyes preambulumokban. Értékként Albánia és Bulgária, elérendő célként Litvánia, Macedónia, Magyarország és Montenegró esetében, Lengyelországnál az alkotmány, Észtország esetében pedig az államiság alapjaként jelenik meg a preambulumokban az említett kifejezés.

¹³¹ Ádám Antal: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. Bp, Osiris, 1998. 67.

¹³² Uo. 67.

A preambulumban több különböző államra vonatkozó meghatározásokat tartalmaznak. A leggyakoribb meghatározás az állam demokratikus, jogállami, szuverén és független voltára történik.

A demokratikus állam felépítését, illetve elérését célként Albánia, Bulgária, Csehország, Horvátország és Macedónia határozta meg preambulumban. A lengyel alkotmány bevezetője a 'demokratikus alapok' kifejezést tartalmazza, míg a montenegrói alkotmány a demokráciát mint alapvető értéket hangsúlyozza preambulumban. Szlovákia esetében a demokratikus kormányformára való törekvés, míg a magyar Alaptörvény preambuluma a demokrácia kifejezés helyett a népuralom megfogalmazást tartalmazza.

A jogállam kifejezés a vizsgálható alkotmány bevezetők közül hét ország esetében figyelhető meg. Albánia preambulumban „egy joguralmon alapuló [...] állam felépítésének [...] elhatározásával”, míg Bulgária, Litvánia és Macedónia alkotmány-preambuluma esetében a jogállam felépítése és megszilárdítása mint cél jelenik meg. Montenegró alapvető értéknek, míg a cseh alkotmány preambulumban¹³³ alapelveként hivatkozik a jogállamiság elveire. Az észti alkotmány előszavában a jogállam kifejezés pontosan nem kerül elő, de az „államiság [...] mely [...] a törvényen nyugszik” szókapcsolat egyértelműen utal rá.

A szuverén és független jelző az államra vonatkozó gyakoribb kifejezések közé tartozik. Az előbbi meghatározás hat, még az utóbbi öt állam alkotmányának preambulumban szerepel. Horvátország, Lengyelország, Macedónia, Montenegró és Szlovénia alkotmány-preambuluma mindkettő, a szerb csak a 'szuverén', a litván alkotmány bevezetője pedig a 'független' kifejezést tartalmazza az államra vonatkozóan. A szerb alkotmány-preambulumban esetében a 'szuverén Szerb állam' hangsúlyozása politikai okokból Kosovo- Metohija Tartomány melletti kiállítás miatt történt.

Az említett gyakoribb meghatározásokon túl egy-egy államra vonatkozó egyedi célokat és elveket is találhatunk az egyes preambulumban. Albánia és Bulgária a jóléti állam létrehozását, Macedónia a polgári állam megalapítását, míg Csehország a szabad állam elérését rögzítette preambulumban.

A más országokkal való együttműködésre történő hivatkozást Albánia¹³⁴, Lengyelország¹³⁵, Magyarország¹³⁶, Montenegró¹³⁷ és Szlovákia¹³⁸ alkotmány-bevezetője

¹³³ „Mi, a Cseh Köztársaság állampolgárai [...] eltökélten, hogy jogállam valamennyi bevált alapelve vezérelni fog minket [...]”

¹³⁴ „[...] azzal a mély meggyőződéssel, hogy [...] a nemzetek közötti harmónia és együttműködés az emberiség legnagyobb értékei közé tartozik [...]”

¹³⁵ „[...] szem előtt tartva az összes állammal való együttműködés szükségességét az Emberiség Családja érdekében [...]”

¹³⁶ „[...] együttműködésre törekszünk a világ minden nemzetével.”

tartalmazza. Külpolitikai elemet a cseh alkotmány preambulumban¹³⁹ is találhatunk, amely előrevetíti azt a szándékot, hogy Csehország az európai integráció útján kíván haladni, illetve „[legitimálja] a külhonban élő disszidensek támogatására irányuló cseh törekvést” is.¹⁴⁰

Nemzeti, illetve az állami egység hangsúlyozása négy ország alkotmány-preambulumban figyelhető meg. Albánia¹⁴¹ esetében, a nép törekvése, míg Bulgária¹⁴² alkotmány-bevezetője értelmében képviselői kötelesség a nemzeti és állami egység megőrzése. A Nemzeti Hitvallás esetében a Szent Korona testesíti meg „Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.” A szerb alkotmány preambulumban¹⁴³ Koszovó- Metohija tartomány miatt központi eleme az állami egység hangsúlyozása.

A jövőre vonatkozó célok az észt¹⁴⁴, a lengyel¹⁴⁵ és a magyar¹⁴⁶ preambulumban figyelhetők meg.

3.3.2.3. Individualista és kollektivisták szemlélet az egyes preambulumban

A preambulumban az alapján, hogy a célokat és jogokat az egyén vagy a társadalom szintjén határozza meg, két részre oszthatjuk. Individualista preambulumban abban az esetben beszélhetünk, ha a preambulumban található elemek az egyéni célok elérését és az egyén jogait állítják a középpontba, míg a kollektivisták preambulumban a társadalmi érdekek dominálnak az egyén saját érdekei felett. Jellegzetes kollektivisták elem valamely kötelezettség megállapítása, mely során az alkotmányozók kötelezettséget ír elő a nemzet, a társadalom, illetve a közérdek irányába, ezáltal meghatározva az egyéntől elvárt magatartást.

¹³⁷ „**Felajánlás** a más nemzetekkel és államokkal való egyenlő elbánásban és az európai és Euro- Atlanti integrációval való együttműködésért”

¹³⁸ „[...] a többi demokratikus állammal való tartós, békés együttműködés érdekében [...]”

¹³⁹ „[...] európai és a világdemokráciák családjának [...]”

¹⁴⁰ Jan Kudrna: Két preambulumban a cseh alkotmányos rendszerben. In: Lamm Vanda, Majtényi Balázs, Pap András László (szerk.): Preambulumban az alkotmányokban. Bp, Complex, 2011.85. 126.

¹⁴¹ „[...] az albán nép évszázados törekvésével a nemzeti identitásért és egységért [...]”

¹⁴² „Mi, a Hetedik Nagy Népgyűlés népképviselői [...] elidegeníthetetlen kötelességünk tudatában, hogy őrizzük Bulgária nemzeti és állami egységét [...]”

¹⁴³ „[...] Koszovo- Metohija Tartomány Szerbia területének szerves része [...]”

¹⁴⁴ „mely biztosítja az észt nép és kultúra megmaradását a jövőben,”

¹⁴⁵ „[...] érezve a kötelezettséget, hogy ezer éves örökségünk mindezen értékeit a jövő generációkra hagyományozzuk [...]”

¹⁴⁶ „Bízunk a közösen alakított jövőben, a fiatal nemzedékek elhivatottságában. Hisszük, hogy gyermekeink és unokáink tehetségükkel, kitartásukkal és lelkierejükkel ismét nagygyá teszik Magyarországot.”

	Individualista	Vegyes			Kollektivista
		Individualista	Vegyes	Kollektivista	
Albánia		X			
Bulgária	X				
Csehország		X			
Észtország					X
Horvátország	X				
Lengyelország			X		
Litvánia				X	
Macedónia	X				
Magyarország				X	
Montenegró	X				
Szerbia	(X)				
Szlovákia	X				
Szlovénia	(X)				

7. táblázat – Preambulumok szemlélete

A vizsgálható preambulumok jelentős részében – a bolgár, horvát, macedón, montenegrói és a szlovák – az individualista szemlélet a jellemző. Ugyanezen szemlélet Szerbia és Szlovénia alkotmány-preambuluma esetében is megfigyelhető, azonban a kevés számú célokhoz és értékekhez kapcsolódó elem miatt megítélése megkérdőjelezhető.

A vizsgált országok közül egyedül az észt alkotmány preambuluma nem tartalmaz az individuum szintjén meghatározott jogokat, ezáltal az egyetlen teljesen kollektivista szemléletű preambulumnak tekinthető.

A többi ország alkotmány-preambuluma esetén az individualista, illetve kollektivista szemlélet együttesen, de nem feltétlen azonos mértékben fordul elő. Albánia és Csehország alkotmány-preambuluma esetében az individualista megközelítés a domináns, míg a litván és a magyar alkotmány-preambulumban egyértelmű a társadalomközpontú elemek túlsúlya a csekély számú egyén szintjén meghatározott elemhez képest. A lengyel preambulumban az egyetlen, amelyben az individualista, illetve kollektivista szemlélet együttesen és nagyjából azonos mértékben fordul elő.

A vizsgált országok alkotmány-preambulumait összehasonlítva, a bennük szereplő alapjogokat és államcélokat összegezve megállapíthatjuk, hogy bár a preambulumban megalkotására vonatkozóan nem létezik egységes gyakorlat, mégis bizonyos elemeket a preambulumok többsége tartalmaz.

Az alapjogok esetében az alkotmány-preambulumok döntő többsége a szabadság, míg megközelítőleg a preambulumok fele az egyenlőség, egyenjogúság és az emberi jogokra való utalást tartalmazza. Sári János megállapítása szerint a rendszerváltás után „a klasszikus alapjogok – az alkotmányok szerkezetében is kifejeződően – visszanyerik eredeti rangjukat, a gazdasági, szociális, kulturális jogok elé kerülnek.”¹⁴⁷ Ezt a megállapítást erősíti a preambulumokban található generációs jogok közti mennyiségi különbség is. A második és harmadik generációs jogokból együttesen is kevesebb található a preambulumokban, mint a klasszikus jogokból. Az előbb említett generációs jogok kevesebb, mint a preambulumok felében került megfogalmazásra.

Az államcélok tekintetében az igazság, az igazságosság, a demokratikus- és a jogállamra történő utalás a leggyakoribb, melyek a preambulumok több mint felében megtalálhatóak. A szuverén állam megfogalmazását, illetve a külpolitikai célokat mérsékelt számban tartalmazzák a vizsgált preambulumok, míg a nemzeti és állami egységet, és a jövőbeni célokat csekély számú preambulum foglalja magában. A különböző célkitűzések és a külpolitikai elemek már a szocialista éra alkotmány-preambulumaiban is megtalálhatóak voltak.

A részletesen felsorolt alapjogok és államcélok közül négy elem az, amely a poszt szocialista országok alkotmány-preambulumainak egyfajta központi elemének tekinthető. E négy elem – a szabadság, az igazság, illetve igazságosság, a demokratikus állam és a jogállam – kihangsúlyozása a közös múlt hozadéka.

3.3.3. Történelmi narratíva

Történelmi narratíváról azon preambulumok esetében beszélhetünk, amelyek az adott nép vagy nemzet történelmét, fontosabb – akár dicsőséges vagy épp tragikus – eseményeit tartalmazza.¹⁴⁸

3.3.3.1. Történelmi elemek szerepe

A történelmi elemek rendeltetése speciális a többi preambulumban található szerkezeti elemhez képest. Amíg ugyanis „[a] felhatalmazás legitimálja az alkotmányt és az alkotmányozót, az államcélok és alapelvek irányt mutatnak a törvényhozó és a végrehajtó hatalom számára,

¹⁴⁷ Sári i.m. 24.

¹⁴⁸ Sulyok-Trócsányi i.m. 93.

addig a történeti részeknek ilyen szerepe nincsen.”¹⁴⁹ Annak ellenére, hogy a történeti résznek nincs egyértelmű jogi funkciója, megfogalmazása a preambulumban okkal történik.

Egyrészt a preambulum tartalmi elemei logikai kapcsolatban állnak egymással, ezáltal a történeti szövegrészből célokat, értékeket, illetve felhatalmazást is eredeztethet a jogalkotó. Másrészt a történeti rész alkalmas arra, hogy kifejezze „[a]z összetartozást, a társadalmi szolidaritást és a közösségvállalást; erősítve ezzel a nemzeti identitást.”¹⁵⁰

Bizonyos esetekben az alkotmányozónak nem célja a nemzeti identitás, ezáltal a nemzet egységének erősítése. Ennek oka egyrészt lehet ideológiai eredetű, mint például a kommunizmus időszakában, melynek eszmerendszere a nemzeti egység megfogalmazását és hangsúlyozását a preambulumban kifejezetten károsnak találta.¹⁵¹ Másrészt azon országok esetében, melyek jelentős kisebbséggel rendelkeznek, a történelmi elemek szerepeltetése a vegyes népesség miatt feszültséget okozhat. Ami az egyik nemzetnek dicsőséges esemény az a másik népnek, vagy nemzetiségnek tragikus múlt, ezáltal a nemzetiségek nem tudnak azonosulni a preambulumban szereplő történelmi narratívával. Ennek következtében viszont funkciójával ellentétes hatást váltana ki, az összetartozás erősítése helyett megosztaná a társadalmat. Erre jó példa a vegyes társadalommal rendelkező Montenegró, melynek preambulumban néhány fontosabb ugyanakkor általánosan elfogadott történelmi dátumtól eltekintve nem találhatunk más államokéhoz hasonló történelmi elemeket. A nemzeti identitás erősítése mellett a történeti narratíva másik legfontosabb funkciója az önálló államiság igazolása.

3.3.3.2. A preambulumban található történeti elemek

A vizsgált országok alkotmány-preambulumai jelentős része tartalmaz az adott ország történelmére vonatkozó hivatkozást. A tizennégy vizsgálható ország közül a bolgár és a lett egyáltalán nem, a többi ország alkotmány-preambuluma viszont változó terjedelmű történelmi elemeket tartalmaz.

¹⁴⁹ Csink i.m. 8.

¹⁵⁰ Uo. 8

¹⁵¹ Uo. 8

	Függetlenségért folytatott küzdelem		Korábbi államalakulatok		Datált történeti elem	Államalapítás
	Közvetlen mód	Közvetett mód	Modern	Premodern	Modern	Premodern
Albánia		X				
Csehország		X	X	X		
Észtország		X			X	
Horvátország	X		X	X	X	X
Lengyelország	X		X	X	X	
Litvánia	X					X
Macedónia	X		X		X	
Magyarország	X				X	
Montenegró					X	
Szerbia			X	X		
Szlovákia	X			X		
Szlovénia	X					

8. táblázat – Történelmi elemek

A preambulumban szereplő történelmi elemek két nagy csoportra oszthatók aszerint, hogy távolabbi vagy közelebbi történelmi eseményre utalnak. A premodern és modern elkülönítésnél részletesebb felosztás a preambulumban szereplő történeti elemek miatt nem lehetséges. A történeti elemek megfogalmazásánál használt kifejezések nem alkalmasak arra, hogy egyértelműen és részletesen datáljuk a preambulumban szereplő történelmi utalásokat.

A premodern történelmi hivatkozás során a preambulumban található „[történelmi] múlt középkori vagy még annál is távolabbi eseményeire”¹⁵² utal, míg a modern történelmi utalások „[a]z elmúlt évszázadok történelmének bizonyos eseményeit vagy történéseit emelik ki [...]”¹⁵³ A leggyakoribb történelmi hivatkozás az állami, illetve a nemzeti függetlenségért folytatott küzdelem, amely közvetlen és közvetett módon is megjelenhet a preambulumban.¹⁵⁴

Közvetlen módon a horvát¹⁵⁵, lengyel¹⁵⁶, litván¹⁵⁷, macedón¹⁵⁸, magyar¹⁵⁹, szlovák¹⁶⁰ és szlovén¹⁶¹, míg közvetett utalásként az albán¹⁶², cseh¹⁶³ és az észt¹⁶⁴ alkotmány

¹⁵² Fekete i.m. (2011a) 40.

¹⁵³ Uo. 40.

¹⁵⁴ Uo. 42-43

¹⁵⁵ „[...] a Horvátországi Háborúban (1991-1995), melyben a horvát nemzet demonstrálta eltökéltségét és készségét a Horvát Köztársaság mint független és autonóm, szuverén és demokratikus állam megalapítására és megőrzésére.”

¹⁵⁶ „hálás szívvel őseinknek, munkájukért, a függetlenség eléréséért nagy áldozatokkal folytatott küzdelmükért [...]”

preambulumában fordul elő, addig a montenegrói és a szerb alkotmány preambulumban nem szerepel.

Egy korábbi államalakulatra való hivatkozás a vizsgálható tizenkét ország felénél, azaz hat ország alkotmány-preambulumban fordul elő.

Kizárólag premodern államalakulatra egyedül a szlovák alkotmány preambuluma hivatkozik. Az alkotmányozó Szlovákia esetében mindössze egyetlen államalakulatra, a Nagymorva Birodalomra hivatkozott. Ennek oka az ország történelméből származik, mivel az önálló Szlovák Köztársaság két előzménye – az egyik a Nagymorva Birodalom, a másik a Tiso-féle fasiszta bábállam – közül az alkotmányozó a demokratikus állam értékrendjének megfelelően nem hivatkozhatott egy fasiszta államalakulatra.

A premodern és modern államra való utalás Csehország, Horvátország, Lengyelország¹⁶⁵ és Szerbia alkotmány preambulumban található meg. A cseh preambulumban a középkori 'ősi' államiságára történő hivatkozás mellett fellelhető a két világháború közötti és az azt követő szocialista csehszlovák államra, illetve a rendszerváltozást követően létrejött Cseh Köztársaságra való utalás is. A horvát alkotmány preambuluma a legrészletesebben sorolja fel a történelmi fejlődés során létrejövő különböző államalakulatokat a VII. században alapított horvát fejedelemségtől az 1990-ben megalakult Horvát Köztársaságig. Lengyelország esetében az alkotmányozó a középkori Első, a két világháború közötti Második és a jelenlegi, azaz a Harmadik Köztársaságot tartotta érdemesnek arra, hogy megemlítsse preambulumban. A szerb preambulumban szó szerint nem tartalmaz egyetlen korábbi államra való utalást sem, azonban a „szerb nép államisági hagyományai” kifejezéssel utal a középkortól napjainkig létezett szerb államalakulatokra.

Macedónia az egyetlen ország, amely preambulumban kizárólag modern, azon belül is csak 20. századi államalakulatokra – Krushevo Köztársaság, a Szövetségi Jugoszlávián belüli Macedón állam és a rendszerváltozást követő Macedón Köztársaság – hivatkozik.

¹⁵⁷ „évszázadokon át védte szabadságát és függetlenségét”

¹⁵⁸ „[...] évszázadokig tartó küzdelmük a nemzeti és szociális szabadságért és a saját államuk megteremtéséért”

¹⁵⁹ „Büszkék vagyunk az országunk megmaradásáért, szabadságáért és függetlenségéért küzdő őseinkre.”

¹⁶⁰ „Mi, a szlovák nemzet, emlékezve [...] a nemzeti létért és az önálló államiságért folytatott harcok évszázados tapasztalataira”

¹⁶¹ „abból a történelmi tényből eredően, hogy mi, szlovének felszabadulásunkért folytatott évszázados küzdelmeinkkel megalapoztuk önazonosságunkat és kijelentettük államiságunkat”

¹⁶² „az albán nép évszázados törekvésével a nemzeti identitásért és egységért”

¹⁶³ „az önálló cseh állam megújulásának idején, hűen a Cseh Korona Országai ősi államiság és a csehszlovák államiság valamennyi jó hagyományához”

¹⁶⁴ „Rendíthetetlen hittel és tántoríthatatlan akarattal az államiság megőrzése és fejlesztése iránt, mely az észak-népek a nemzeti önmeghatározás iránti elvitathatatlan jogán alapul”

¹⁶⁵ „Szülőföldünk [...] amely 1989-ben újjaalakult [...] felidézve az Első és a Második Köztársaság legjobb hagyományait”

Az államalapításra vonatkozó hivatkozás – ami általában a legrégebbi premodern történelmi elemnek tekinthető – Horvátország¹⁶⁶ és Litvánia¹⁶⁷ preambulumban van jelen.

A pontos, évszámmal történő hivatkozás általában a modern történelmi utalások jellegzetes esete. A leggyakrabban megjelenő időpont a preambulumban az adott állam függetlenségének elérésére, kinyilvánítására, illetve azon eseményre utal, amely azt előidézte vagy segítette. Ezen hivatkozás az észti¹⁶⁸, a horvát, a lengyel¹⁶⁹, a macedón¹⁷⁰, a magyar¹⁷¹ és a montenegrói¹⁷² alkotmány preambulumban fordul elő. Egyes preambulumban az alkotmányozás dátumát jelenítik meg akár népszavazás, – Észtország¹⁷³ – akár alkotmányozásra feljogosított szerv – Montenegró¹⁷⁴ – által jött létre.

A függetlenség kivívása és az államalakulatokra történő hivatkozás mellett egyes preambulumban más történelmi elemeket is találhatunk. A lengyel az ezer éves örökséget, a macedón a történelmi, kulturális, szellemi és az állami lét örökségét említi, míg a magyar preambulumban a magyar emberek nagyszerű szellemi alkotásaira és az oszmánok elleni harcokra büszke.

3.3.3.3. Történelmi elemek alkalmazása

A vizsgált preambulumban leggyakoribb történelmi elemei a nemzeti függetlenségért folytatott küzdelem, illetve a korábbi államalakulatokra történő hivatkozás. Ennek oka az, hogy „ez az elem típus kifejezetten alkalmas lehet az évszázadokat átívelő történelmi kontinuitás megfogalmazására is, és így az újonnan elnyert vagy visszanyert önálló államiság alátámasztására.”¹⁷⁵

¹⁶⁶ „[...] horvát fejedelemséget alapítottak a VII. században; [...] a IX. században létrejött az önálló középkori horvát állam; a X. században létrejött a Horvát Királyság [...]”

¹⁶⁷ „A litván nemzet, amely – megalapította a litván állam sok évszázaddal ezelőtt [...]”

¹⁶⁸ „[...] az észti népnek a nemzeti önmeghatározás iránti elvitathatatlan jogán alapul, és amely 1918. február 24-én kihirdetésre került [...]”

¹⁶⁹ „Szülőföldünk [...] amely 1989-ben újjáalakult [...]”

¹⁷⁰ „[...] az 1991. szeptember 8-i referendumban a Macedón Köztársaság állampolgárainak szabadon kinyilvánított akarata [...]”

¹⁷¹ „[...] mai szabadságunk az 1956-os forradalmunkból sarjadt ki. Hazánk 1944. március tizenkilencedikén elvesztett állami önrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodikától, az első szabadon választott népképviselőt megalakulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének.”

¹⁷² „[...] Montenegró polgárai 2006. május 21-i referendumban kinyilvánítják, hogy Montenegró független és szuverén államában éljenek [...]”

¹⁷³ „[...] az 1992. június 28-án tartott népszavazás által a következő Alkotmányt fogadta el:”

¹⁷⁴ „[...] a Montenegrói Köztársaság Alkotmányozó Gyűlése [...] 2007. október 19-én elfogadja a Montenegrói Köztársaság Alkotmányát.”

¹⁷⁵ Fekete i.m. (2011a) 43.

A történelmi kontinuitást biztosító elemeken túl a múlt meghatározása mellett annak minősítésével is befolyásolhatja a politikai közösség identitását és véleményét. Erre jó példa a lengyel és a cseh alkotmány preambuluma. A lengyel preambulumban található „Szülőföldünk [...] amely 1989-ben újjáalakult [...]”, illetve a cseh alkotmány preambulumban található „az önálló cseh állam megújulásának idején” kifejezés, amely az államalakulatra vonatkozó történelmi utalásnál többlet tartalommal rendelkezik. Fekete Balázs szerint a Lengyelország esetében említett preambulum részlet „egyrészt utal a rendszerváltás történelmi tényére, azonban benne rejlik e folyamat morális minősítése is.”¹⁷⁶ Ugyanezen megállapítás a cseh preambulumba is igaz. Lengyelország és Csehország esetében az ’újjáalakulás’ és a ’megújulás’ kifejezés egyrészt „a korábbi rendszer minőségi meghaladásának igényét [...]”¹⁷⁷ fejezi ki, másrészt az említett szavak meghatározzák az előző rendszerhez való viszonyt is, de ennek mértéke eltérő. A lengyel preambulumban szereplő újjáalakult kifejezés gyökeres változásra utal, ezzel szemben a cseh preambulumban megfogalmazott megújulás értelmében bizonyos alapok érintetlenek maradnak. Ezt bizonyítja a már említett államalakulatokra történő hivatkozás is. Lengyelország preambuluma a szocialista időszakról tömören, negatív értelemben beszél, míg Csehország esetében a csehszlovák államiság lényegi eleme a preambulumnak, mivel az államalakulatra történő hivatkozás mellett a „hűen [...] a csehszlovák államiság valamennyi jó hagyományához” kijelentéssel lényegében kötelezettséget is deklarál.

A vizsgált államok egyik közös jellemzője a második világháborút követő kommunista múlt. Ez okból érdemes megvizsgálni, hogy az egyes preambulumok hogyan viszonyulnak ezen örökséghez. A tizenkét történelmi elemmel rendelkező ország közül Csehország, Horvátország, Lengyelország, Macedónia és Magyarország alkotmány preambuluma tartalmaz utalásokat a múltnak ezen időszakára pozitív vagy negatív értelemben.

Csehország¹⁷⁸ preambulumban pozitív, Lengyelország¹⁷⁹ és különösen Magyarország¹⁸⁰ esetében negatív értelemben jelenik meg a kommunista múlt, míg a horvát¹⁸¹, macedón¹⁸² és

¹⁷⁶ Uo. 40.

¹⁷⁷ Uo. 42.

¹⁷⁸ „hűen [...] csehszlovák államiság valamennyi jó hagyományához [...]”

¹⁷⁹ „nem felejtve azon idők keserű tapasztalatait, amikor az alapvető jogokat és szabadságokat Hazánkban megsértették”

¹⁸⁰ „Nem ismerjük el történelmi alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését.”

„Nem ismerjük el az 1949. évi kommunista alkotmányt, mert egy zsarnoki uralom alapja volt, ezért kinyilvánítjuk érvénytelenségét.” „Hazánk 1944. március tizenkilencedikén elvesztett állami önrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodikától, az első szabadon választott népképviselő megalakulásától számítjuk.”

¹⁸¹ „A horvát nép ezeréves nemzeti és állami létét történelmi fejlődés során különböző államformákban újra és újra megerősítette, fenntartotta a horvát nép történelmi jogán alapuló államnak az eszméjét, amely teljes állami

szerb preambulumban az állami lét történelmi jogának bizonyítékaként, a kontinuitás igazolásaként van jelen.

Amint láhattuk, a volt szocialista országok esetében a történelmi elemek jelentős szerepet töltenek be ezen országok preambulumban. Az államalapítás, a függetlenségért folytatott küzdelem, illetve a korábbi államalakulatra történő hivatkozás a történelmi narratíva gyakori eleme. Ennek oka a történelmi kontinuitás által az önálló államiság bizonyításának és a nemzeti identitás megteremtésének lehetősége. Ugyanakkor a múlt kellemetlen örökségétől való elhatárolódásra is találhatunk példát.

4. Preambulumok az alkotmányi gyakorlatban

A preambulumok alkalmazását illetően nem létezik egységes gyakorlat. Egyes országokban nem tulajdonítanak a preambulumnak normatívnak jelleget, míg máshol jogi relevanciával bír. Az alkotmányozó – tételesen megfogalmazva – ritkán foglal állást e kérdésben, ezért általában az alkotmány bírói gyakorlat az, amely a preambulumok normativitását meghatározza. A vizsgált országok alkotmányaiban, illetve alkotmánybírói törvényeikben a magyar Alaptörvényhez hasonló meghatározás nincs. A magyar Alaptörvény Alapvetés című fejezetének R) cikkelyének (3) bekezdése¹⁸³ lényegében megteremti a preambulum közjogi státuszát és meghatározza funkcióját.

4.1. A szocialista alkotmány-preambulumok normativitása

A II. világháborút követő szocialista alkotmány-preambulumok normativitására vonatkozóan nem létezett egységes gyakorlat.

Az 1949.évi magyar és kelet-német alkotmány-preambulumai – az akkori jogirodalmi álláspont szerint – „» [a]z alkotmány elválaszthatatlan része. Bár nem tartalmaz tételes rendelkezéseket «[...] a jogtudomány mégis arra a következtetésre jutott, hogy a preambulum, mint eszmei megalapozás» normatív elemeket is hordoz «, tehát» normatív hatálya is van «”.¹⁸⁴

függetlenséggé fejlődött; mindez megnyilvánult [...] a Horvát Népköztársaság Alkotmányában (1947), majd végül a Horvát Szocialista Köztársaság alkotmányaiban (1963-1990)”

¹⁸² „a Szövetségi Jugoszlávián belüli Macedón állam mint szuverén köztársaság alkotmányos és törvényes kontinuitásával együtt”

¹⁸³ „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti Hitvallással és történelmi alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.” <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/mkpdf/hiteles/mk11043.pdf>

¹⁸⁴ Varga i.m. 231.

Az 1948. évi csehszlovák alkotmány 171. § értelmében a preambulum egyes tételeit „[...]» fő iránymutató szabálynak «kell tekinteni [...]», míg bizonyos megállapításai „[...] jogszabálynak minősül, amik» mint minden más szabály, kötelezőek és [...] közvetlen kötelezettséget tartalmaznak «[...]»¹⁸⁵, míg az 1960. évi csehszlovák alkotmány-preambulum normativitása kapcsán nem alakult ki egyértelmű álláspont.

A jugoszláv jogelmélet az 1963-as alkotmány preambuluma lényegében normaként tekint, melynek tartalma „részletesebb szabályozás hiányában közvetlenül is alkalmazható”¹⁸⁶

Varga Csaba szerint a preambulumok a „[f]őbb célkitűzések és indokok többé vagy kevésbé részletező meghatározásával az alkotmány egészét eszmeileg-ideológiailag megalapozzák, s ezáltal egyfelől alapot és keretet nyújtanak a tételes alkotmányi rendelkezések értelmezéséhez, másfelől pedig irányt mutatnak, gyakorlati programot adnak a törvényhozás számára.”¹⁸⁷ Bizonyos országokban – mint például Jugoszláviában – a preambulum „[k]özvetlen jogforrási erejét az elmélet általában elismeri.”¹⁸⁸ azokban az esetekben, amikor az alkotmányban megfogalmazott szabályozás esetében hiányosság lép fel. Ugyanakkor a preambulum gyakorlati korlátozottságát a szocialista dogmatika „[n]em az alkotmány szerkezetében való elhelyezkedésüknek, hanem csak és kizárólag tartalmi sajátosságaiknak tulajdonítható.”¹⁸⁹ A preambulum tartalmi és a közjog hasonlóságai ellenére sem alakult ki egységes gyakorlat a szocialista táboron belül a preambulum normativitását illetően.

4.2. Jogirodalmi álláspontok a preambulumok normativitásáról napjainkban

Varga Csaba szerint a preambulumok „[á]tmenetet jelentenek a jogi és nem-jogi szféra között [...]”¹⁹⁰ E kettősség a preambulumok normativitását illetően is kérdéseket vet fel, amelyeket többen többféleképpen magyaráznak.

A hatvanas évek végén folytatott kutatásai alapján Varga Csaba a preambulumok normativitását „annak tartalmi előfeltételeitől és a preambulumok elemeinek jellegétől és természetétől teszi függővé.”¹⁹¹

¹⁸⁵ Uo. 231-232.

¹⁸⁶ Uo. 232-233.

¹⁸⁷ Uo. 234.

¹⁸⁸ Uo. 233-234.

¹⁸⁹ Uo. 234

¹⁹⁰ Fekete Balázs: Preambulumok és nyelvfilozófia avagy a preambulumok normativitásáról másként. Pázmány Law Working Papers, 2011/33 8.

¹⁹¹ Csink-Fröhlich i.m. 119.

Sulyok Márton és Trócsányi László a 2009-ben megjelent Kommentárban a preambulumok értelmezési lehetőségeit figyelembe véve három szempont különítenek el. Az első szempont értelmében a preambulumnak nincs jogi jelentősége, csupán retorikai díszítőelem. A második álláspont szerint a preambulumnak van jogi jelentősége, „ezáltal konkrét jogi kötelezettségek vezethetők le”¹⁹² belőle. A harmadik nézet szerint – amely egyben egyfajta kompromisszumos megoldás is az első két álláspont között – a preambulum értelmezési segédlet, s mint ilyen „[m]eghatározza azokat az alapvető célokat, amelyeket a jogalkotó [...] szükségesnek tartott [...] alkotmányos szinten szabályozni, s bár [...] nem önálló normatív rendelkezésként, de kötelezően alkalmazandó jogértelmezési segédletként alkalmazandó.”¹⁹³

Vörös Imre álláspontja szerint „a preambulumnak tehát kettős tartalommal célszerű bírnia: egyfelől egy ünnepélyes deklarációt rögzítő, másfelől egy kifejezett normatív tartalommal, amely jogértelmezést, jogalkalmazást segítő funkciójának eleget téve képes mintegy »megágyazni« az azt követő alkotmányszöveg egyes rendelkezéseinek”.¹⁹⁴

A preambulum normativitása kapcsán a legelfogadottabb álláspontnak – ezt az álláspontot többek között Csink Lóránt¹⁹⁵ és Petrétai József¹⁹⁶ vallja – a preambulumok értelmezési segédletként való alkalmazását tekinthetjük. Ezen álláspontot tükrözi a magyar Alkotmánybíróság gyakorlata.¹⁹⁷

4.3. Preambulumok a vizsgált országok alkotmánybírósági gyakorlatában

A vizsgált alkotmány-preambulumok tartalmának és elemeinek sokfélesége miatt érdemes röviden áttekinteni, hogy a vizsgált régió alkotmánybíróságai¹⁹⁸, mely célokra és elvekre hivatkoztak. E áttekintést nagyban nehezíti az interneten megtalálható alkotmánybírósági döntések angol nyelvű elérhetősége, azok minősége. Több esetben még az adott ország anyanyelvén sem lelhető fel semmiféle alkotmánybírósági döntés. Ennek következtében

¹⁹² Sulyok-Trócsányi. i.m. 90.

¹⁹³ Uo. 91.

¹⁹⁴ Vörös Imre: Preambulumot az alkotmányhoz – de melyet? In: Lamm Vanda, Majtényi Balázs, Pap András László (szerk.): Preambulum az alkotmányokban. Bp, Complex, 2011.85. 25

¹⁹⁵ Csink-Fröhlich i.m. 119.

¹⁹⁶ „a preambulumnak általában közvetlen jogi kötelező ereje nincs, de az alkotmány értelmezésnek tekintettel kell lennie a benne megfogalmazottakra.” Petrétai József. Magyar alkotmányjog I.Dialóg campus. Pécs, 2002. 42.

¹⁹⁷ 32/1991. (VI. 6.), 44/1998. (X. 14.) AB határozat. Idézi: Sulyok-Trócsányi i.m. 91.

¹⁹⁸ A rendszerváltozást követően a volt szocialista országokban az alkotmánybíróságok jelentős többsége önálló intézményként alakult meg. A vizsgált országok közül egyedül Észtország esetében figyelhető meg, hogy az alkotmánybíróság a rendes bírósági rendszerbe van tagolva.

Albánia, Lettország, Montenegró, Szerbia és Szlovákia alkotmány-preambuluma e vizsgálatból kimarad.

A bolgár Alkotmánybíróság döntéseiben és határozataiban többször hivatkozik a preambulumban található elemekre vagy csak magára a preambulumra. A 2011. május 16-án meghozott 6. számú ítéletben a parlamenti képviselők a jogállamiság elvére hivatkozva indítványozták az alkotmány egyik cikkelyének felülvizsgálatát. A bolgár Alkotmánybíróság döntéseiben a preambulumban megtalálható jogállamiság¹⁹⁹, a demokrácia elve²⁰⁰, az egyenlőség²⁰¹, igazságosság²⁰² és az emberi méltóság²⁰³ elveire hivatkozik.

A cseh jogrendszerben a preambulum „a jogi aktus része, de nélkülözi a normatív jelleget.”²⁰⁴ Ennek ellenére ritkán, de alkalmazzák, főként abból a célból, hogy a jogalkotó célját magyarázza, és informáljon „[a]zon történelmi körülményekről és okokról, amelyek mellett a jogi aktus előkészítése és elfogadása történt”.²⁰⁵ Jan Kudrna kijelentését bizonyítja – miszerint „a preambulumokat [...] ritkán alkalmazzák”²⁰⁶ – a cseh alkotmánybírósági határozatok, melyekben alig szerepel a preambulumra történő utalás. A kivételek egyike a *PL. ÚS 43/10*-es számú ítélet, melyben a cseh alkotmánybíróság a preambulumban szereplő emberi méltóság és az egyén méltóságára, mint sérthetetlen értékre hivatkozik.

Az észt Legfelsőbb Bíróság többször hivatkozik a preambulumban szereplő értékekre, mint a belső békére²⁰⁷, a jogállamiságra²⁰⁸, az igazságra²⁰⁹, az észt nemzet és kultúra megőrzésére²¹⁰ a szabadságra, igazságra, törvényre²¹¹ történő utalás megtalálható.

A horvát preambulum bár a legterjedelmesebb alkotmány bevezető Európában, méretéhez képest nagyon ritkán fordul elő az alkotmánybírósági döntésekben. Az *U-II/425/2002* számú határozatban, a Történelmi Alapokban szereplő részletesen meghatározott kisebbségi jogokra történő hivatkozás figyelhető meg.

Litvánia esetében a preambulumban megfogalmazott „küzd egy nyílt, igazságos, harmonikus polgári társadalomért és jogállamért” tétel a leggyakoribb hivatkozási alap.²¹² Az

¹⁹⁹ 14. számú 2010. dec. 14. AB határozat

²⁰⁰ 11. számú 2011. nov. 22. AB ítélet

²⁰¹ 11. számú 2010. okt. 5. AB határozat

²⁰² 1. számú 2005. jan. 27. AB határozat

²⁰³ 20. számú 1998. júl. 14. AB határozat

²⁰⁴ Kudrna i.m. 119.

²⁰⁵ Uo. 119.

²⁰⁶ Uo. 119

²⁰⁷ 3-3-1-5-09. AB ítélet

²⁰⁸ 3-4-1-3-96 és 3-4-1-17-08 AB ítélet

²⁰⁹ 3-1-3-10-02 AB ítélet

²¹⁰ 3-4-1-7-98 AB ítélet

²¹¹ III-4/A-5/94

²¹² 24/05-04/06 ügyszámú döntés [továbbiakban ü.d.], 06/2008-18/2008-24/2010 ü.d., 8/2012 ü.d., 16/05 ü.d.

idézett sorban szereplő értékek külön-külön – mint például jogállam²¹³, igazságos²¹⁴ – is megállják a helyüket az alkotmánybíróság szerint.

A szlovén alkotmánybíróság érveléseiben meglepően gyakoriak a preambulumra történő hivatkozások a tartalmilag szegényesebb preambulum ellenére. Az alkotmánybíróság érveléseiben a Történeti Alapok kapcsán a leggyakrabban emberi méltóságra, az emberi jogok védelmére és a szabadságra hivatkozik.²¹⁵

A macedón alkotmány-preambulum kapcsán a határozatok többsége²¹⁶ a nemzetiségekhez kapcsolódó szövegrészre utal.

E rövid kitekintés során láthattuk, hogy a terjedelmesebb preambulumok alkotmánybírósági döntéseinek, érveléseinek alapját képezhetik. Ezen áttekintés mérete és mértéke nem elegendő ahhoz, hogy a vizsgált régió alkotmány-preambulumainak normativitása kapcsán jellemző, illetve akár egységes gyakorlat meglétét állapítsunk meg.

5. Összegzés

Dolgozatomban kísérletet tettem arra, hogy a nyugat felé orientálódó volt szocialista országok alkotmányainak preambulumaikat összehasonlítva bemutassam a köztük található hasonlóságokat és különbségeket. A preambulumokra vonatkozóan nem létezik egységes gyakorlat, ugyanakkor a közel fél évszázadot felölelő közös szocialista múlt jelentős hatást gyakorolt az adott állam jogrendszerére. A román alkotmány kivételével minden vizsgált ország alkotmánya rendelkezik preambulummal. A preambulumok ilyen nagy számú megléte, illetve folyamatos létrejöttük – új alkotmány születése következtében Szerbia, Montenegró és Magyarország esetében, míg a meglévő alkotmány módosításával Lettországbán – is a fontosságukat jelzi a vizsgált térségben.

A formai szempontú vizsgálat következtében vegyes képet kapunk a preambulumokról. Az alkotmány-preambulumok elnevezését, stílusát és terjedelmét összehasonlítva egyértelműen nem jelenthetünk ki semmiféle régiós mintát. A vizsgált országok alkotmány-preambulumai – bár terjedelmüket tekintve meghaladják a nyugat-európai alkotmány bevezetőket – között egyaránt találhatunk hosszabb és rövidebb, mindössze pár soros preambulumot is. A stílus tekintetében erőteljesen megosztottak a vizsgált preambulumok a patetikus és semleges nyelvezet mentén.

²¹³ 2004 febr. 3 AB határozat, 23/05-18/07 ü.d., 28/08 ü.d., 05/07 ü.d.

²¹⁴ 2007 júl. AB határozat

²¹⁵ U-I-168/97, U-I-109/10, U-II-1/09, U-I-92/07, U-I-111/04

²¹⁶ 2010.03.24. AB határozat, 2007.06.06 AB határozat

A felhatalmazási klauzula, a különböző célok és elvek és a történeti szövegrész, azaz a preambulum tartalmi része már a rendszerváltozást megelőzően is a megtalálhatóak voltak az egyes preambulumban.

Az alkotmányozó hatalom legitimációja fontos kérdés bármely jogszabály keletkezése kapcsán. Az alkotmány esetében e kérdés még kardinálisabb. Nem véletlen, hogy azon alkotmányok esetében, amelyek rendelkeznek preambulummal, megtalálható valamely – általában a népszuverenitásra, de nem kizárólagosan – jogalapra történő utalás.

A preambulumban legnagyobb részét kitevő célok és elvek Lettország kivételével minden preambulumban fellelhető. A klasszikus alapjogok vannak jelen a legnagyobb számban a preambulumban, melyek közül a szabadságra, egyenlőségre és az emberi jogokra és méltóságra való utalás a leggyakoribb alapjog. Az államcélok tekintetében az igazság és a demokratikus és szuverén államra és a jogállamra történő hivatkozás számít a leggyakoribb elemeknek a vizsgált alkotmányok preambulumaiban. Az itt kiemelt és az egyes alkotmány-preambulumban nagyszámban tartalmazó alapjogok és államcélok érvényesülése a szocializmus alatt megkérdőjelezhető. A rendszerváltozást követően e jogok hangsúlyozása a biztató kezdetet és a múlttal való szakítást is magában hordozta.

A vizsgált országok alkotmány-preambulumaik markáns történeti narratívával rendelkeznek. A függetlenségért folytatott küzdelem, a korábbi – az adott ország számára pozitív – államalakulatra illetve az államalapításra való utalás a leggyakoribban megjelenő történeti elemek a preambulumban. A történeti narratíva legfontosabb funkciója az önálló államiság, a nemzeti identitás és a politikai közösség szuverenitásának igazolása. E funkciót igazolja, hogy a bolgár és a lett alkotmány-preambulumból kivéve a többi preambulumban található történeti szövegrész.

A vizsgált régió alkotmány-preambulumaik hasonlósága elsősorban a tartalmi elemeken érhető tetten. Az országonként eltérő jogtörténeti, társadalmi és vallási különbségek, az adott politikai erőviszonyok és számos más tényező miatt, teljesen egységes gyakorlatot még e régió preambulumaik között sem találhatunk. Mindezek ellenére véleményem szerint a volt szocialista országok alkotmányainak preambulumaik esetében – ha nem is minden preambulumban kiterjedően és eltérő mértékben, de – megfigyelhető egy központi váz. Ezen váz megítélésem szerint a klasszikus alapjogok a demokratikus értékek mentén szerveződő államra vonatkozó meghatározások, illetve a történeti szövegrészek tekintetében az átfogó és identitást megfogalmazó elemekből áll.

6. Irodalomjegyzék

Alkotmánybíróságok

(Alkotmánybírósági határozatok forrásai:)

Albánia

<http://www.gjk.gov.al>

Bulgária

<http://www.constcourt.bg>

Csehország

<http://www.usoud.cz>

Észtország

<http://www.riigikohus.ee>

Horvátország

<http://www.usud.hr>

Lettország

<http://www.satv.tiesa.gov.lv>

Litvánia

<http://www.lrkt.lt>

Macedónia

<http://www.constitutionalcourt.mk>

Magyarország

<http://www.mkab.hu>

Montenegró

<http://www.ustavnisudcg.co.me>

Szerbia

<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/en-GB/230-100210/republic-of-serbia>

Szlovákia

<http://www.concourt.sk/>

Szlovénia

<http://www.us-rs.si>

Alkotmányok

Az alábbi alkotmányok forrása:

Trócsányi László – Badó Attila (szerk.): Nemzeti alkotmányok az Európai unióban. Bp, Complex, 2005.

Csehország Alkotmánya: 219.

Észtország Alkotmánya: 321.

Lengyelország Alkotmánya: 523

Litvánia Alkotmánya: 581.

Szlovákia Alkotmánya: 1001.

Szlovénia Alkotmánya: 1043.

Kelet-Európa új alkotmányai. Szerk.: Tóth Károly. Szeged, 1997.

Bulgária Alkotmánya: 61.

Horvátország alkotmánya: 139.

Magyarország Alaptörvénye: <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/mkpdf/hiteles/mk11043.pdf>

Szerbia Alkotmánya: <http://www.vajma.info/docs/szerb-koztarsasag-alkotmánya.pdf>

Általam fordított alkotmányok:

Albán Alkotmány (<http://www.president.al/english/pub/kushtetuta.asp>):

Mi, Albánia népe, büszkén és történelmünk ismeretében, a jövő iránti felelősséggel és Istenbe és/vagy más egyetemes értékekbe vetett hittel,
egy joguralmon alapuló, társadalmi és demokratikus állam felépítésének, valamint az alapvető emberi jogok és szabadság garantálásának elhatározásával,
a tolerancia és a vallásos együttélés szellemével,
az emberi méltóság és az emberi lét védelmének, úgy, mint az egész nemzet boldogulásának,
a békének, a jólétnek, a kultúrának és a társadalmi szolidaritásnak az ígéretével,
az albán nép évszázados törekvésével a nemzeti identitásért és egységért,

azzal a mély meggyőződéssel, hogy az igazság, a béke, a nemzetek közötti harmónia és együttműködés az emberiség legnagyobb értékei közé tartozik, létrehozuk ezt az Alkotmányt.

Lettország Alkotmánya (<http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=2&mid=8>):

Lettország népe, a szabadon választott Alkotmányozó Gyűlés elfogadta a következő Állami Alkotmányt:

Macedónia Alkotmánya

(<http://www.sobranie.mk/en/default.asp?ItemID=9F7452BF44EE814B8DB897C1858B71FF>)

Kiindulásként a macedón nép történelmi, kulturális, szellemi és az állami lét öröksége és évszázadokig tartó küzdelmük a nemzeti és szociális szabadságért és a saját államuk megteremtéséért, és kiváltképp a Krushevo Köztársaság állami létének és törvényességének és a Szabad Macedón Nép Antifasiszta Gyűlés történelmi határozata, a Szövetségi Jugoszlávián belüli Macedón állam mint szuverén köztársaság alkotmányos és törvényes kontinuitásával együtt, és az 1991. szeptember 8-i referendumban a Macedón Köztársaság állampolgárainak szabadon kinyilvánított akarata, úgy, mint az a tény, hogy Macedónia a macedón nép nemzeti államaként megalakult, melyben az állampolgároknak teljes egyenlőség és örökös együtt élés biztosít a macedón nép, albánoknak, törököknek, vlachoknak, románoknak és más nemzetiségeknek, akik a Macedón Köztársaságban élnek, és feltett szándéka:

- a Macedón Köztársaság, mint szuverén és független, polgári és demokratikus állam megalapítása;
- a joguralom, mint alapvető kormányzási rendszer megalapozása és megszilárdítása,
- az emberi jogok, polgári, szabadság és etnikai egyenlőség garantálása,
- a macedón nép és a Macedón Köztársaságban élő nemzetiségek számára a békéről és a közös otthonról való gondoskodás; és
- a szociális igazságról, gazdasági jólétről és az egyéni és a közösségi életben való boldogulásról való gondoskodás,

a Macedón Köztársaság Parlamentje elfogadja a Macedón Köztársaság Alkotmányát.

Montenegró Alkotmánya

(<http://legislationline.org/download/action/download/id/929/file/b4b8702679c8b42794267c691488.htm/preview>):

Ered:

Azon **elhatározásból**, hogy Montenegró polgárai 2006. május 21-i referendumban kinyilvánítják, hogy Montenegró független és szuverén államában éljenek;

Elkötelezettség Montenegró polgárainak részéről aziránt, hogy egy olyan államban éljenek, melyben az alapvető értékek a szabadság, béke, tolerancia, az emberi jogok és szabadság iránti tisztelet, multikulturalizmus, demokrácia és joguralom;

Abból az **elhatározásból**, hogy mi, mint szabad és egyenlő állampolgárok, a nép és nemzetiségek tagjai, akik Montenegróban élnek: montenegróiak, szerbek, bosnyákok, albánok, muszlimok, horvátok, és mások, hűek vagyunk a demokratikus és polgári Montenegróhoz;

Abból a **meggyőződésből**, hogy az állam felelős a természet, az ép környezet, a fenntartható fejlődés, az összes régió kiegyensúlyozott fejlődése és a szociális igazság megőrzéséért;

Felajánlás az egyenlő elbánásban más nemzetekkel és államokkal, valamint az európai és Euro-Atlanti integrációval való együttműködésért,

a Montenegrói Köztársaság Alkotmányozó Gyűlése, 2007-ben a második szabályos ülésének harmadik ülésén, 2007. október 19-én elfogadja

a Montenegrói Köztársaság Alkotmányát.

Hivatkozásjegyzék

Ádám Antal: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. Bp, Osiris, 1998.

Bíró László: Montenegró útja a függetlenséghez.

<http://www.balkancenter.hu/pdf/elemzes/biro.pdf>

Csink Lóránt- Fröhlich Johanna: Egy alkotmány margójára. Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről. Budapest, Gondolat, 2012.

Csink Lóránt: A preambulum szerepe egyes alkotmányokban. Alkotmányjog és Államigazgatási Jog, 2005. április, IX. évfolyam 2. szám

Fekete Balázs: Preambulumok és nyelvfilozófia avagy a preambulumok normativitásáról másként. Pázmány Law Working Papers, 2011/33

Jan Kudrna: Két preambulum a cseh alkotmányos rendszerben. In: Lamm Vanda, Majtényi Balázs, Pap András László (szerk.): Preambulum az alkotmányokban. Bp, Complex, 2011.

Juhász József: Új alkotmány Szerbiában <http://www.balkancenter.hu/?page=balesem0610>

Kardos Gábor: Kinek van joga a fejlődéshez? http://www.esely.org/kiadvanyok/1990_5/kinekvanjoga.pdf

Kelet-Európa új alkotmányai. Szerk.: Tóth Károly. Szeged, 1997.

Kukorelli István-Máthé Gábor: közjogi értékeink a preambulumban In: Lamm Vanda, Majtényi Balázs, Pap András László (szerk.): Preambulum az alkotmányokban. Bp, Complex, 2011.

Paár Ádám: Európa preambulumai. In: Antal Attila, Novák Zoltán, Szentpéteri Nagy Richárd (Szerk.): Az alkotmány arca. Bp, L'Harmattan, 2011.

Sári János: Alapjogok. Alkotmánytan II. Budapest, Osiris, 2004.

Szente Zoltán: A közép- és kelet-európai országok alkotmányfejlődésének fő jellemzői 1954-1989. Jogtörténeti szemle, 2006. 1. szám

Szente Zoltán: Európai alkotmány- és parlametarizmustörténet 1945-2005. Budapest, Osiris, 2006.

Szikla Zoltán: Helyünk Európában – a Kelet-Közép-Európa koncepció történelmi gyökerei (Szűcs Jenő történelemszemlélete)
http://www.echoinn.hu/_user/downloads/szjnft/sziklai_ea.pdf

Szűcs Jenő: Európa régiói a történelemben. Bp. 1986.

Takács Imre: Az alkotmány és az alkotmányosság fogalma. In: Kukorelli István (szerk.): Alkotmánytan I. Bp. Osiris, 2007.

Tomcsányi Móric: Magyar közjog – Alkotmányjog. Királyi Magyar Egyetemi nyomda, Bp. 1926.

Trócsányi László – Badó Attila (szerk.): Nemzeti alkotmányok az Európai unióban. Bp, Complex, 2005.

Trócsányi László – Sulyok Márton: Preambulum. In Jakab András (szerk.): Az alkotmány kommentárjai. Bp. Századvég, 2009.

Valentin Constantin. Románia alkotmánya a joguralom nézőpontjából.
<http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/pdf/12constantin.pdf>

Varga Csaba: Preambulumok az alkotmányi gyakorlatban. Iustum Aequum Salutare, VI. évf. 2010/4.

Veress Emőd: Alkotmánymódosítás
után.http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/pdf/mk%202003_4_1_veress.pdf